

«I et komplisert forhold»

USA og Sovjetunionen i perioden 1945-1991

Lill Therese Tesdal

Masteroppgave

Institutt for sammenliknende politikk

Universitetet i Bergen

Vår 2019

Forord

Denne oppgaven er skrevet som den avsluttende delen i masterprogrammet «Demokratiassistanse» ved Universitetet i Bergen.

Gjennom arbeidet med oppgaven har jeg blitt overveldet av de mange kildene som foreligger, og jeg har måtte velge bort mye til fordel for noe annet. Arbeidet med oppgaven har vært spennende, lærerik og ikke minst krevende. Det er utrolig interessant å fordype seg i litteratur om den kalde krigen, og ikke minst i litteratur som kritiserer avgjørelser som ble tatt i perioden. Det er bra vi har mennesker som tør å se saker fra flere sider. Jeg mener det er viktig at vi har nok kunnskap om fortiden, slik at vi på en bedre måte, kan ta gode avgjørelser å skape en bedre fremtid.

Aller først vil jeg takke min veileder Ståle Ulriksen for å ha lest gjennom flere utkast, kommentert og veiledet gjennom hele prosessen. Takk for at du har delt av din kunnskap.

Takk til min arbeidsgiver som har tilrettelagt slik at jeg har fått tid til å jobbe med på oppgaven, selv i hektiske perioder på jobb.

Sist, men ikke minst, Takk Jon. Takk for alle kveldene med lesing sammen, og gode diskusjoner. Takk for at du motiverer meg til å nå mine mål, og for at du alltid er ved min side. Nå skal det bli fint å få mer tid med deg, Lise Viktoria og Jon William.

Bergen, 31.mai 2019

Lill Therese Tesdal

Sammendrag

Den kalde krigen var en ideologisk maktkamp mellom USA, med sitt liberale demokrati og kommunistiske Sovjetunionen. Hvem av stormaktene som startet den kalde krigen, er en diskusjon den dag i dag, og at krigen varte så lenge som den gjorde beror på begge parters opphisselse av hverandre. USA og Sovjetunionen var hele tiden nervøse for at den andre parten ville få et overtak og utvide sin makt i verden; både geografisk / geopolitisk, teknologisk og militært. Den gjensidige frykten for at fienden ville angripe, førte til mistanke mot hverandre, spionasje og et våpenkappløp som en gang nesten startet en tredje verdenskrig (Cubakrisen i 1962). Realismen sto derfor sterkt i perioden. I tillegg skjedde det flere endringer i forholdet, alt etter hvem som var leder i Sovjetunionen eller president i USA. Mange trodde at Sovjetunionen ønsket å spre kommunismen, mens andre mente at Sovjetunionen bare prøvde å sikre seg mot flere invasjoner, og at USAs utenrikspolitikk i perioden var basert på en trussel de mente kom fra Sovjetunionen.

Både USA og Sovjetunionen hadde atomvåpen, og frykten var sterk for å bli rammet av et atomangrep, men på 1960-tallet visste begge at den andre parten hadde fått en andreslagsevne, og dermed hadde muligheten, til å gjengjelde den andres angrep. Den kalde krigen la sitt preg på store deler av internasjonal politikk. Det ble sparket opp under væpnede konflikter i store deler av verden, og både i nasjonale og regionale konflikter støttet USA og Sovjetunionen hver sin part med penger og våpen.

På 1980-tallet ble det klart at økonomien var svært dårlig i Sovjetunionen. De kunne derfor ikke matche den amerikanske økonomien, og kunne ikke lenger delta i det militære og teknologiske kappløpet. Den amerikanske økonomien var på dette tidspunktet også nedadgående, men ikke på kanten av sammenbrudd slik som i Sovjetunionen.

Sovjetunionens siste leder, Gorbatsjov, presenterte reformer og ønsker om en forandring. Han ønsket fred, frie valg og mer åpenhet. Gorbatsjov siktet mot en mer liberalistisk/idealistisk politikk. Hans reformer var ikke vellykkede, og misnøyen i Sovjetunionen førte til stor uro. Men unionens forhold til USA var derimot blitt bedre enn det hadde vært gjennom hele den kalde krigen, og USA støttet Gorbatsjov i sitt forsøk på å innføre de nye reformene. I 1991 ble Sovjetunionen oppløst og femten stater ble uavhengige. En av de to store stormaktene i verden var oppløst, og den kalde krigen var over.

Summary

The Cold War was an ideological power struggle between the United States, with its liberal democracy and the communist Soviet Union. One of the great powers started the Cold War is a discussion today, and why the war lasted as long as it did depend on the excitement of each other. The United States and the Soviet Union were constantly worried that the other party would take over and expand its power in the world; both geographical / geopolitical, technological and military. The mutual fear that the enemy would attack, led to suspicion against each other, espionage and a weapon race that once started a third world war (the Cuban crisis of 1962). Realism therefore stood strong during the period. In addition, there were several changes in the relationship, depending on who the leader was in the Soviet Union or President of the United States. Many believed that the Soviet Union wanted to spread communism, while others believed that the Soviet Union was only trying to secure itself against multiple invasions, and that US foreign policy during the period was based on a threat they thought came from the Soviet Union. Both the US and the Soviet Union had nuclear weapons, and in the 1960s the fear was strong to be hit by a nuclear attack, but they both knew that the other party now had a second strike ability, and thus had the opportunity, to repay the other's attack. The Cold War left its mark in much of international politics. It was kicked up under armed conflicts in much of the world, and in both national and regional conflicts, the United States and the Soviet Union each supported their party with money and weapons. In the 1980s, it became clear that the economy was very poor in the Soviet Union. They could therefore not match the US economy and could no longer participate in the military and technological race. The US economy was also declining at this time, but not at the edge of breakdowns such as in the Soviet Union. The Soviet Union's last leader, Gorbatsjov, presented reforms and desires for a change. He wanted peace, free choice and more openness. Gorbatsjov aimed for a more liberal policy. His reforms were not successful, and the discontent in the Soviet Union led to great turmoil. But the Union's relationship with the United States, on the other hand, was better than it had been throughout the Cold War, and the United States supported Gorbatsjov in his attempt to introduce the new reforms. In 1991, the Soviet Union was dissolved, and fifteen states became independent. One of the two great superpowers in the world was dissolved, and the Cold War was over.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
1.1.Problemstilling	1
1.1.1. Forskningsspørsmål.....	1
1.2 Avgrensninger	1
1.3 Disposisjon	2
1.4 Sentrale begreper.....	2
1.4.1 Realismen	2
1.4.2 Liberalisme.....	3
1.4.3 Realisme - Liberalisme.....	4
2. Metode og kilder	6
2.1 Litteraturstudie	6
2.2 Historisk – komparativ analyse	6
2.3 Kildekritikk.....	7
3 Forstå stormaktene	9
3.1 Sovjetunionen.....	9
Historie	9
Kommunisme og nasjonalisme.	10
Maktfordeling.....	11
Utenrikspolitikk under den kalde krigen	11
Militær makt.....	13
Forstå Sovjetunionen.....	13
3. 2 USA.....	15
Historie	15
Liberalt Demokrati	16
Maktfordeling.....	16
Utenrikspolitikk under den kalde krigen	17
Militær makt.....	18
Forstå USA	18
3.3 Likheter og forskjeller.....	19
4. Hoveddel – USA og Sovjetunionen under den kalde krigen	21
4.1 Slutten på en krig og starten av en annen.....	21
4.1.1 Jalta Konferansen	24

4.1.2	Manhattanprosjektet	25
4.1.3	Den kalde krigen starter	27
4.1.4	Truman doktrinen, Marshallplanen og COMECON	28
4.1.5	Allianser skapes.....	30
4.1.6	Sovjetunionen styres med hard hånd.....	32
4.1.7	Koreakrigen – juni 1950 til juli 1953	33
4.1.8	Endringer i Sovjetunionen.....	35
4.1.9	Suezkrisen	37
4.1.10	Berlinmuren.....	38
4.1.11	Cuba-krisen - økt fare for krig.....	40
4.1.12	Nye ledere og avspenningspolitikk.	46
4.1.13	Vietnamkrigen	47
4.1.15	Den kalde krigen går mot slutten	58
4.1.16	Gorbatsjovs problemer og store forandringer	61
4.1.17	Berlinmurens fall.....	63
4.1.18	Slutten av den kalde krig og Sovjetunionens fall	63
4.2	Oppsummering	65
5	Funn.....	67
5.1	Svar på forskningsspørsmålene	67
6	Avslutning	74
7	Kilder og litteratur	75
	Figur 1 Sovjetunionens flagg	9
	Figur 2 Kart over Sovjetunionen	10
	Figur 3 INF-avtalen.....	12
	Figur 4USAs flagg	15
	Figur 5Kart over USA	16
	Figur 6Forskjeller vist i tabell	20
	Figur 7 Stalins kommunisme.....	27
	Figur 8: Centre of Gravity. STP 41 Stabshåndbok for Sjøforsvaret.	48
	Figur 9 SALT	52
	Figur 10 START.....	59
	Figur 11 USA vs. Sovjetunionen.....	61

Forkortelser

ANZUS	Australia, New Zealand, United States Security Treaty
CENTO	Central Treaty Organization
CIA	Central Intelligence Agency
COMECON	Council for Mutual Economic Aid
FN/UN	Forente nasjoner / United Nations
INF	Intermediate-Range Nuclear Forces
IR	Internasjonale Relasjoner
KGB	Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti (Sovjetisk etterretning)
MAD	Mutual assured destruction
MIK	Det Amerikansk militære komplekset
NATO	North Atlantic Treaty organization
SALT	Strategic Arms Limitation Talks
SEATO	Southeast Asia Treaty Organization
SDI	Strategic Defense Initiative
START	Strategic Arms Reduction Talks
SUKP	Sovjetunionens kommunistiske parti

1. Innledning

Gjennom Sovjetunionens livstid endret forholdet mellom unionen og USA seg flere ganger. Forskjellene mellom stormaktene var store, og det er noe av bakgrunnen for det turbulente forholdet, spesielt i perioden etter andre verdenskrig. Fra slutten av andre verdenskrig og frem til 1991, var det en kald krig mellom partene, og forholdet ble satt på prøve ved flere anledninger. Verden var på mange måter i høyspenn. Denne oppgaven belyser hendelser og episoder som enten bedret, eller forverret dette forholdet. Den kalde krigen dominerte internasjonale relasjoner i hele 45 år. Den formet utenrikspolitikken i USA og Sovjetunionen, og påvirket deres samfunn. Nesten ingen del av verden kom seg fra den kalde krigens innflytelse, og den preger mange den dag i dag. Den kalde krigen ble utkjempet på forskjellige nivåer, på ulike måter, på flere steder og over veldig lang tid.

1.1. Problemstilling

USA og Sovjetunionen «forholdet under den kalde krigen»

Oppgaven søker å belyse faktorer som endret forholdet mellom stormaktene under den kalde krigen, og ser på hvilket fokus stormaktene hadde utenrikspolitisk i perioden.

1.1.1. Forskningsspørsmål

1. Hvem startet, og hvorfor varte den kalde krigen så lenge?
2. Skjedde det store endringer i forholdet mellom stormaktene når USA skiftet president, eller Sovjetunionen skiftet sin leder?
3. Realisme eller liberalisme – hvilket perspektiv dominerte den kalde krigen?

1.2 Avgrensninger

Oppgaven baserer seg på store relevante hendelser som hadde en betydning for den kalde krigens varighet og til slutt utfall. Jeg velger derfor å ikke å avgrense til en spesifikk hendelse, eller episode, men å holde oppgaven på et overordnet nivå og holde informasjonen til det som er relevant for forskningsspørsmålene. Den kalde krigen ble ført i nesten alle verdensdeler, og alle krigene USA og Sovjetunionen deltok/bidro til hadde noe å si for den kalde krigen, både dens varighet og dens utfall. Jeg er derfor klar over at viktige faktorer, hendelser og avgjørelser i forhold til den kalde krigen, ikke er nevnt i oppgaven.

1.3 Disposisjon

Denne oppgaven er delt inn i seks deler. Del 1 tar for seg en kort innledning, problemstilling og forskningsspørsmål etterfulgt av avgrensingene. Del 2 er metodedelen hvor metodene og kildekritikken er beskrevet. Del 3 gir et historisk tilbakeblikk og relevant informasjon om USA og Sovjetunionen. Del 4 er hoveddelen i oppgaven, og inneholder teori og drøfting av denne. Denne delen tar for seg realismen og liberalismen både som en form for utenrikspolitikk og som en ideologi. Del 5 presenterer funn og svar på forskningsspørsmålene før del 6 avslutter oppgaven

Jeg har valgt å sette opp disposisjonen på denne måten for å ha rød tråd gjennom hele oppgaven siden problemstillingen favner over en lang og innholdsrik periode.

1.4 Sentrale begreper

Det er to sentrale begreper som gjør seg gjeldende under den kalde krigen. Både realismen og liberalismen. Begge begrepene kan brukes for å forklare USA og Sovjetunionens utenrikspolitikk. Teoriene kan også tenkes å brukes som ideologier og strategier, noe som gjør det enklere å skille spesielt amerikanske presidenter.

1.4.1 Realismen

Realismen er en retning innenfor internasjonale relasjoner (IR) som oppstod i tiden rundt andre verdenskrig. Men realistene forsøker å trekke linjer helt tilbake til Thucides som levde ca. 460-400 f.Kr. Realismen anser suverene stater som hovedaktører innen IR.

Kenneth Waltz la frem grunnlaget for nyrealismen hvor det systemiske nivået står sentralt. Anarkiet i det internasjonale systemet tvinger aktørene til å være tilstrekkelig mektige og uavhengige for å kunne forsvare nasjonens interesser, og oppnå en relativ maktfordel ovenfor andre relevante aktører (for eksempel USA og Sovjetunionen under den kalde krigen). Dette høyner statens sikkerhet (Waltz, 2010, 102–128 i Ermerling 2018 s. 4).

Videre skilles det innenfor nyrealismen mellom defensiv og offensiv realisme. Den defensive realismen hevder at stater hovedsakelig søker makt ut ifra frykt for andre stater. Streben etter

makt er dermed reaktiv, og skal redusere egen usikkerhet. Maktbalanse mellom stater er sentralt i realismen, men det har vært et viktig begrep i det europeiske statssystemet i flere hundre år. Waltz mener at «stater balanserer makt», mens hans «lærling» Stephen Walt, mener at «stater balanserer trusler». Den offensive realismen derimot legger til grunn at statene maksimerer sin makt for å oppnå, opprettholde og utnytte overtaket. Den enes streben etter sikkerhet fører til den andres relative usikkerhet og omvendt. (Kalnes et al., 2010, s. 60 i Ermerling 2018 s. 4).

Sammenfattende er realismen en IR-teori som forutsetter et anarkisk internasjonalt system, og anser suverene stater som aktørene i dette systemet. For å oppnå dette kreves det makt. Makt eller streben etter makt er ifølge realismen det grunnleggende motivet for staters adferd, og dermed også for deres samarbeid. Internasjonal politikk sees på som et null-sum-spill. I motsetning til liberalismen er realismen skeptisk til at vinn-vinn løsninger er mulig, fordi noen alltid vil forsøke å jukse eller utnytte avtalene ved å ikke følge opp sine forpliktelser. Andre vil forsøke å oppnå fordeler uten forpliktelser, de opptrer som gratispassasjerer. Den grunnleggende realistiske mekanismen er at stater søker sikkerhet i en anarkisk verden gjennom økning av sin «harde» makt (militære ressurser, kjernevåpen eller underliggende faktorer som velstand, befolkning, geografi, ressurser, stabilitet) i forhold til motpartens. Dette kan også oppnås gjennom alliansedannelse og samarbeid innen alliansen (Ermerling 2018 s. 4-5).

1.4.2 Liberalisme

Liberalismen er opprinnelig en politisk og filosofisk teori som har sitt opphav i opplysningstidens tro på fornuften og samarbeid til det felles beste. Her ble det utviklet og etablert politiske og økonomiske styringsmekanismer som det representative demokratiet og det frie marked. Den tyske filosofen Immanuel Kant (1724–1804) er en viktig representant for liberalismen. Han etablerte ideen om evig fred mellom demokratiske stater, siden disse ikke ville gå til krig mot hverandre. Andre liberale tenkere hevder at frihandelen har en fredsbevarende effekt mellom statene, siden gjensidig økonomisk avhengighet gjør krig ulønnsomt (Kalnes et al., 2010, s. 61 i Ermerling 2018 s. 5). Disse grunnleggende tankene ble overført til IR. Liberalismen innen IR legger som realismen til grunn at det internasjonale systemet er anarkisk. Men i motsetning til realismen deler ikke liberalismen det kyniske grunnsynet på menneskets natur, og hevder at anarkiet kan modereres gjennom et felles normsystem og samarbeidsorganer.

I løpet av andre verdenskrig og starten av den kalde krigen fikk realismen overtaket, selv om liberalismen beholdt en viss forklaringskraft (Weber, 2005, s. 38–39 i Ermerling 2018 s. 5). Liberalismen kom i løpet av 1970-tallet igjen, grunnet den internasjonale avspenningspolitikken, internasjonal handel og det europeiske samarbeidet. Særlig slutten på den kalde krigen la grunnlag for den nyliberale renessansen.

Samarbeid, allianser og internasjonale institusjoner ansees i liberalismen som nyttige, stabiliserende og verdifulle i seg selv, siden dette øker gjensidig avhengighet, åpner for dialog og danner et felles normgrunnlag. Den grunnleggende liberalistiske mekanismen som kan utledes ut ifra dette avsnittet er at stater søker sikkerhet i en anarkisk verden, som forsøkes imitert gjennom fornuft og samarbeid. Statene forsøker å høyne sine nasjonale særinteresser, men gevinstene regnes som absolutte. Dermed er vinn-vinn-situasjoner mulige, og stater kan ha gjensidige interesser i å samarbeide og i å løse problemer. Økt gjensidig avhengighet, økonomisk liberalisering, demokratiske strukturer, internasjonal rett og samarbeid for fred ansees å gi felles gevinster og fordeler (Ermerling 2018 s. 5).

1.4.3 Realisme - Liberalisme

Det er ikke slik at demokrater, nødvendigvis følger en liberal utenrikspolitikk. Det er heller ikke slik at republikanere må være realister.

Selv om realismen noen ganger manifesterer seg som en fremmedfobi, kan det ironisk nok også arbeide for å gjøre det internasjonale systemet mer gunstig. Realismen er motoren for å balansere atferd blant stater, som bidrar til å opprettholde en likevekt av makt og sikrer at de fleste stater vil sørge for eget forsvar hvis de ikke har noe annet valg. Dessuten gjør det varig erobring vanskelig (Ruger & Desch 2018). Det er derfor viktig å poengtere at realismen i seg selv ikke er en negativ ideologi eller negativt innenfor utenrikspolitikken.

Realismen er mistenksom, men liberalismen har større tro på at mennesker og stater vil leve opp til sine forpliktelser. Når det gjelder Sovjetunionen er det liten tvil om at mange av de sovjetiske lederne har sett på verden som et null-sum-spill, at det bare kan være en vinner og en taper. Gorbatsjov er muligens eneste unntaket. For USA virket det utad som om liberalismen var målet, men at realismens kraft og frykt hadde overtaket under den kalde krigen.

Selv om realismen i seg selv altså ikke er en negativ måte å føre politikk på, er den opptatt av å øke makt for å få og beholde et overtak, mens liberalismen åpner mer for fri handel, samarbeid og gjensidig avhengighet (Ermerling 2018 s. 5).

2. Metode og kilder

2.1 Litteraturstudie

Oppgaven består av en tradisjonell litteraturstudie. En litteraturstudie er en omfattende studie og tolkning av tilgjengelig litteratur som skal kunne belyse flere sider av problemstillingen for å finne svar på forskningsspørsmålene. Hensikten med å velge litteraturstudie som metode er å få en bred forståelse og oversikt over begge partene som studeres i denne oppgaven, for å belyse «det store bildet». Denne metoden har flere fordeler og vil gi et teoretisk perspektiv og en grunnmur for denne oppgaven (Støren 2013 s, 15-16).

Begrunnelsen for valget av tradisjonell litteraturstudie er omfanget av oppgaven og problemstillingen som er valgt. Ved valg av litteraturstudie er det viktig å være kritisk til kilder (se. pkt. 2.3), samt hente inn litteratur fra kilder fra begge sider av konflikten. Det har vist seg å være lettere å anskaffe litteratur om det vestlige bildet av den kalde krigen, enn omvendt. Jeg har valgt ut litteratur som forteller historien fra begge sider og kilder som er kritiske til valg som ble tatt under den kalde krigen. Det har jeg gjort for å ha et best mulig utgangspunkt, og for å kunne se mulige sammenhenger.

2.2 Historisk – komparativ analyse

I tillegg til litteraturstudiet er det i oppgaven også brukt en historisk komparativ analyse. Denne metoden falt naturlig da valget på litteraturstudie ble tatt. Kriteriene jeg har valgt å sette søkelys på er kvalitetssikringen av informasjonen, og kildene som er brukt i oppgaven. Jeg sammenligner funn i litteraturen for å finne likheter og ulikheter mellom USA og Sovjetunionen, og på den måten se om jeg finner store forskjeller/hindringer som gjorde det vanskelig for stormaktene og oppnå et normalt forhold i perioden.

2.3 Kildekritikk

I en oppgave som dette er et viktig å være kritisk til tilgjengelig informasjon. Anerkjente forfattere og tidligere politikere er derfor brukt som kilder. Jeg har valgt å presentere seks av kildene brukt i oppgaven.

John Lewis Gaddis er en amerikansk historiker og professor, og er spesielt opptatt av amerikansk utenrikspolitikk i etterkrigstiden og utbruddet av den kalde krigen. Gaddis har skrevet flere gode bøker om den kalde krigen og jeg anser han som en troverdig og pålitelig kilde.

Geir Lundestad er en norsk historiker som er særlig kjent for sine studier av stormaktspolitikk og amerikansk utenrikspolitikk i etterkrigstiden. Lundestad har gitt ut flere kjente bøker. I denne oppgaven er hans oversiktsverk «*Øst, Vest, Nord, Sør: Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*» brukt. Lundestad anses som en pålitelig kilde, og hans andre bøker tyder på betydelig kunnskap innen amerikansk utenrikspolitikk og den kalde krigen.

Henry Kissinger var amerikansk statsviter og nasjonal sikkerhetsrådgiver fra 1969–1975 samt utenriksminister fra 1973–1977 under presidentene Richard Nixon og Gerald Ford. Kissingers bok «*World order*» er brukt i oppgaven, og har vært relevant i forhold til å finne kjernen i USAs utenrikspolitikk. Samtidig kan Kissinger være farget av sin bakgrunn som utenriksminister, og kan derfor ha et politisk motiv for å skrive det han gjør. Dette tatt i betraktning, Kissinger var en realist som presenterte USAs politikk i perioden.

Jeg har også valgt å ta med William Blum, som var svært kritisk til amerikansk utenrikspolitikk. Blums bøker stiller kritiske spørsmål, men også gode forklaringer som ofte viser seg å være en helt annen enn det som finnes i bøker av andre forfattere. Blum anses som en interessant kilde og hans verker er med på å sette USAs utenrikspolitikk i et annet lys. Jeg mener det er viktig å bruke kritikere som Blum i oppgaven, selv om han representerer de ekstreme kritikerne.

Johan Galtung er en av Norges mest kjente samfunnsforskere. Han har satt sterkt preg på utviklingen av sosiologi og fredsforskning både i Norge og internasjonalt. Gjennom sitt omfattende faglige og fredspolitiske forfatterskap, og sitt aktive engasjement i samfunnsdebatten på en rekke områder, har han vunnet internasjonal anerkjennelse. Men Galtung er også omstridt, dels for sine standpunkter og løsningsforslag. Eksempelvis hevder

han at USA har adoptert jødernes forestilling om å være Guds utvalgte folk. Galtungs bok «*Amerikansk utenrikspolitikk – en fortsettelse av teologi med andre midler*» viser et annet kritisk syn på USAs utenrikspolitikk, og for å vise at det USA sier, ikke nødvendigvis stemmer med det de egentlig mener. Galtung er som nevnt omstridt, men jeg anser han som en god kilde fordi han fremstiller sitt syn på en god og måte og får leserne til å tenke.

G.N Tsagolov var en russisk samfunnsøkonom som kom ut med boken «*Deres business er krig*» i 1985. I boken viser Tsagolov til MIK, det amerikanske militære kompleksset, som roten til uforsonlighet under den kalde krigen. I boken presenterer Tsagolov tall og data som har vært relevant for oppgaven, og i mine øyne troverdige. Tsagolov er derfor tatt med som en av kritikerne til den amerikanske politikken og ikke minst den amerikanske opprustningen under den kalde krigen.

Valgte artikler er både av nyere og eldre dato og funnet primært ved hjelp av ORIA.no. De aller fleste er også fagfelleurdert. Jeg anser derfor disse databasene som pålitelige og sikre kilder. Det er også viktig å presisere at det eksisterer store mengder av data på dette feltet, jeg har derfor valgt å ta med artikler både av nyere og eldre dato. Selv om mange av artiklene er av eldre dato mener jeg at de fortsatt er av relevans i dag basert på problemstillingen i oppgaven. Det er også tatt med noen få artikler fra media. Disse anses som pålitelige, men er ikke fagfelleurdert.

Jeg forstår at svakhetene med denne oppgaven er at den dekker en lang og veldig begivenhetsrik periode og at det er skrevet enorme mengder analyser av den. Av alt dette kan jeg bare dekke en liten del, og har derfor prøvd å forholde meg til litteratur som er mest mulig relevant opp mot forskningsspørsmålene. Fordelen og hensikten med denne tilnærmingen er et ønske om å forstå helheten – å få et overblikk.

3 Forstå stormaktene

Dette kapitlet tar for seg grunnleggende historie og informasjon om partene, og søker å finne forskjeller og likheter mellom partene som gjør det enklere å forstå begge stormaktene.

3.1 Sovjetunionen

Figur 1 Sovjetunionens flagg

Historie

Sovjetunionen ble opprettet noen år etter første verdenskrig og var en sosialistisk føderasjon og verdens største stat i areal. Etter den russiske revolusjon i 1917, gikk det som da var det Russiske keiserriket under, og kommunistene kom til makten.

I 1917 brøt det ut borgerkrig, og i 1922 seiret kommunistene, kalt de røde. De gjenerobret noen av Tsarens områder, som hadde erklært seg selvstendige under borgerkrigen.

Sovjetrepublikker ble utropt både i Sentral-Asia og i Kaukasus (Heum mfl. 2018, s 386-387).

Etter borgerkrigen lå Sovjetunionen i ruiner. Industri og landbruk var nesten fullstendig ødelagt og tyfusedepidemier rev med seg flere millioner mennesker, enda flere var rammet av hungersnød (Heum mfl. 2018, s 387). Sovjetunionens leder Vladimir Lenin, døde i 1924, og Josef Stalin overtok.

I starten av andre verdenskrig (1939) inngikk Stalin og Hitler en ikkeangrepspakt. Denne pakten ble brutt da Hitler angrep Sovjetunionen i 1941. Dette førte Sovjetunionen inn i en allianse med USA og Storbritannia, denne alliansen vant til slutt over Tyskland og nazismen i 1945. (Heum mfl 2018, s 431) Sovjetunionen hadde også utvidet sin maktsfære til å bestå av størstedelen av landene i Øst-Europa, som ble styrt av sovjetlojale autoritære regjeringer.

Unionen bestod etter krigen av totalt 15 autonome republikker¹

---

¹ Russland, Ukraina, Usbekistan, Kasakhstan, Hviterussland, Aserbajdsjan, Tadsjikistan, Kirgistan, Turkmenistan, Georgia, Moldova, Litauen, Armenia, Latvia og Estland) hvor Russland var den desidert største.

Figur 2 Kart over Sovjetunionen

Kommunisme og nasjonalisme.

Kommunisme er en ideologi og ide, der kjernen er den menneskelige frigjøring. Målet fra grunnleggerne Karl Marx og Friedrich Engels sin side var menneskets mulighet til å utfolde seg fritt. Det er derfor vanlig å forbinde kommunistisk ideologi med ordet likhet.

Kommunismens ideer om fred, brorskap mellom enkeltmennesker og nasjoner, velstand og frihet fra all slags undertrykkelse var ikke forenelige med nasjonalisme. Nasjonalisme ble regnet som et av de viktigste politiske og ideologiske våpen for «imperialistisk reaksjon». Denne usunne formen for patriotisme ville man derfor forsøke å bytte ut med en sosialistisk patriotisme. En slik form for patriotisme ville virke samlende på alle nasjonaliteter, virke som en drivkraft på byggingen av kommunismen og, hvis utnyttet rett, være en kilde til støtte til myndighetene. Dessuten ville den virke styrkende på den militære forsvarsviljen i Sovjetunionen (Bentz 1999 s, 72).

Under borgerkrigen innførte kommunistene en hard kontroll med all økonomisk virksomhet. Denne styringsformen ble kalt krigskommunisme og varte fra 1918-1921. Staten overtok alle firmaer, bygninger og landområder og lagde detaljerte planer over hva ting skulle koste, hva som skulle produseres, hvor mye og av hvem. Arbeidernes lønn ble også bestemt av staten. Målet var at det skulle være en økonomisk likhet og rettferdighet blant folket. Da Stalin overtok som leder for unionen fortsatte han i samme spor. Kort forklart var det staten som bestemte det meste i Sovjetunionen (Heum m. fl s, 237-389).

Maktfordeling

Sovjetunionen ble regnet som en totalitær stat, dette betydde at Sovjetunionens ledelse ikke anså at de hadde noen grenser for sin myndighet, og regulerte derfor alle aspekter av det offentlige og private liv der det var mulig. Et eksempel på dette er unionen under Stalin: Stalin drev Sovjetunionen hardt med sin kommandoøkonomi og brutale metoder. Han samlet all makt hos seg og forfulgte alle som måtte ha noe å si mot ham. Rettsakene mot disse endte som regel med dødsdom eller man ble sendt i fangeleir/arbeidsleir. Til slutt ble konsekvensen at folk sluttet å snakke med hverandre og stolte ikke på noen.

Sovjetunionen ønsket å bli ansett, og anså seg selv som en stormakt. Den kommunistiske unionen strålte ved flere anledninger utad, men slet i store deler av perioden med dårlig økonomi, ressursstyring, mye uroligheter og et diktatorisk styresett.

Utenrikspolitikk under den kalde krigen

Stalin fikk unionen gjennom en storstilt industrialisering, samtidig som han førte en ekspansiv utenrikspolitikk. Etter Stalins død i 1953 overtok Khrusjtsjov. I starten ble det innledet en avspennings-utenlands politikk, men etter hvert som Sovjetunionen anså seg selv som mer ressurssterke (de hadde hatt atomvåpen siden 1949, hydrogenvåpen siden 1955, og i tillegg var de blitt store og fremskutte innenfor romfart enn USA) gikk de over til en mer offensiv utenrikspolitikk i slutten av 1950-årene. Sovjetunionen slo sterkt ned på protester og demonstrasjoner som ble holdt mot det Sovjetiske diktaturet. For eksempel ved å intervensere Den tyske Demokratiske republikk (DDR) da tusenvis av arbeidere protesterte mot at arbeidskvotene hadde økt (arbeidere måtte produsere mer uten økt lønn) i 1953. I Ungarn slo Sovjetunionen hardt ned på en demonstrasjon skapt av studenter mot Sovjet-kommunismen i 1956 og i Tsjekkoslovakia i 1968, da lederne i Sovjetunionen fryktet politiske endringer i landet. Khrusjtsjov ble til slutt styrtet og Brezhnev overtok i 1964. Brezhnev var opptatt av å opprettholde sitt herredømme i Øst-Europa uinnskrenket. Brezhnev-doktrinen fikk navnet etter Brezhnev, og var en betegnelse som ble brukt av vestlige land. Doktrinen gikk ut på at en sosialistisk stat hadde plikt til å intervensere i en annen stat om den sosialistiske styreform var truet (Lundestad 2015 s, 220)

Høsten 1969 ble det tatt initiativ for å normalisere forholdet til vestmaktene (les USA), med utgangspunkt i en territoriell Status Quo i Europa. I mai 1972 ble det oppnådd enighet mellom USA og Sovjetunionen om en rekke bilaterale spørsmål. Dette innbefattet også avtaler

vedrørende begrensninger og tiltak i forhold til offensive våpen. Sovjetunionen fikk etter hvert internasjonal kritikk for den jødiske utvandring fra unionen, i tillegg til kritikk for brudd på menneskerettighetene. Da unionen invaderte Afghanistan i 1979 ble for alvor avspenningspolitikken lagt på is.

I 1981 var det stor sosial og politisk uro i Polen, arbeidere hadde organisert seg og startet eget parti – Solidaritet. Polens daværende leder General Jaruzelski erklærte unntakstilstand for å hindre en sovjetisk intervensjon. Det ble ingen intervensjon. Flere teorier finnes om hvorfor den ikke skjedde; en av disse hevder at intervensjonen var planlagt, men at den enorme mobiliseringen av sivile ressurser i de militærdistriktene som grenset mot Polen førte til lokal kollaps av økonomien og at soldatene bare dro hjem (Cockburn 1983 s, 111-114 og 178-181). Dette ble aldri bekreftet av vestlig etterretning. De foretrakk å beholde fiendebildet av et sterkt sovjet union. En annen teori hevder at Sovjetunionen ikke intervenerte fordi det ville bli en katastrofe om sovjetiske styrker ble satt inn. Sovjetunionen var nervøse for at vesten ville innføre flere sanksjoner mot dem (Gaddis 2007 s, 262-263).

I 1985 ble Mikhail Gorbatsjov leder av unionen. Under hans ledelse ble det satt i gang en helt ny utenrikspolitikk – en såkalt ny politisk tenkning. Sovjetunionen erklærte nå at den primære oppgaven ikke var å vinne en krig, men på å forhindre en. Etter at Gorbatsjov kom til makten ble det også gjennomført langt flere møter mellom Sovjetunionen og USA hvor et av de viktigste emnene som ble diskutert var nedrustning. INF-avtalen ble signert i 1988. Sovjetunionen fikk i den siste perioden også store økonomiske problemer. En etter en erklærte landene i unionen seg for selvstendige. 25 desember 1991 opphørte Sovjetunionen å eksistere. (Skagestad 2017, s 101).

INF-avtalen –*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*

Nedrustningsavtale mellom USA og Sovjetunionen, som forpliktet landene til å fjerne enhver gruppe av landbaserte mellomdistanseraketter med atomvåpen, samt forbød partene å skaffe seg nye slike våpen. Avtalen ble undertegnet 8. desember 1987 og trådte i kraft 1. juni 1988.

Figur 3 INF-avtalen.

Militær makt

Sovjetunionen produserte i 1944 hele 29 000 stridsvogner og 40 300 militære fly. De hadde en effektiv produksjon, høy kapasitet, og fokuserte mye på sitt forsvar i perioden under andre verdenskrig. I 1945 ble flyproduksjonen redusert til 20 900 fly – nesten en halvering. (Kennedy 1988 s. 353-354).

Stalin var tydelig opptatt av å opprettholde et høyt nivå av militær sikkerhet i etterkrigstiden, Sovjetunionen holdt seg med flere hærer. Rundt Moskva sto tropper fra Hæren, men også store avdelinger fra KGB og MVD (Innenriksministeriet). Dette var for å sikre seg mot at en av disse styrkene skulle kunne gjøre kupp. Og det var også et stort behov for å gjenoppbygge økonomien, det var derfor ikke overraskende at den enorme røde hæren ble redusert til to tredjedeler etter 1945. Den røde hæren endte opp med den fortsatt svært substansielle totalen på 175 divisjoner støttet av 25000 frontlinjetankere og 19000 fly. Det var fortsatt det største forsvaret i verden (i sovjetiske øyne i hvert fall) Selv om det var et stort forsvar, var flere av divisjonene bare i kadre, avhengig av mobilisering av reserver. (Kennedy 1988 s. 363).

I 1950 brukte Sovjetunionen 15,5 milliarder dollar på sitt forsvar og de hadde hele 4 300 000 militær ansatte. Året etter ble det brukt 20,1 milliarder dollar (Kennedy 1988 s 369) og dette tallet steg jevnt i årene fremover, mye grunnet krigen som Sovjetunionen støttet, den kalde krigen og deres utvikling av atomvåpen.

Forstå Sovjetunionen

For å forstå hvorfor Sovjetunionen var som det var må vi se tilbake på Russlands historie, Russland var det største og mest dominerende landet i Sovjetunionen. Russland har vært invadert hele fjorten ganger fra år 1200 og frem til 1941. Det er derfor ikke vanskelig å forstå at Russland (som en del av Sovjetunionen) kunne være «paranoide» i forhold til andre land, spesielt de vestlige. Av de fjorten gangene Russland ble invadert, er syv av disse gjort av vestlige stater.

Men var Sovjetunionen så forskjellig fra oss i Europa egentlig?

Om vi ser nærmere på det største og mektigste landet i unionen, så dekker landet mer enn halve Europa, og det russiske språket hører til den Indo-Europeiske gruppen av språk. Langt tilbake i tid ser man at også kristendommen kom til Russland allerede i år 988 og opp

gjennom tidene har russiske og vestlige kongedømmer giftet seg med hverandre. Den russiske staten ble også stiftet av skandinaviske vikinger i år 862. (Pyotr Cherkasov i Arbatova 1998, s 19-20). Hvorfor Russland og etter hvert Sovjetunionen ble så annerledes fra Europa, og hvorfor vesten det siste århundret, om ikke lenger, har sett på Russland som en torne i siden kan derfor være vanskelig å forstå om man ser lagt tilbake i historien. Men Skisma i kirken, tatarenes okkupasjon, manglende renessanse og opplysningstid, sen industriell revolusjon, har nok mye av skylden.

Det kan være fornuftig å ha noe av dette i bakhodet for lettere å forstå Sovjetunionen og hvordan de så på vesten i perioden før og under den kalde krigen å ikke minst hvordan vesten så på Sovjetunionen på samme tidspunkt. Forholdet slik det var under den kalde krigen er altså ikke noe som kom fra intet, men som har fått utvikle seg over en lengre tid.

Sovjetunionen trodde på ett kommunistisk styresett hvor eliten satt på toppen og styrte det meste. Staten ville ha kontroll på alt, alle arbeiderne skulle tjene det samme og jobbe for staten. Staten styrte varene som skulle selges og prisen på disse, og ikke minst – overskuddet ble beholdt av staten. Dette kalles planøkonomi og er et samfunnsøkonomisk system. Staten luket vekk alt som ikke var ideologisk hensiktsmessig, og det retningsgivende slagordet var at kulturen skulle være nasjonal i form, og sosialistisk i innhold.

3. 2 USA

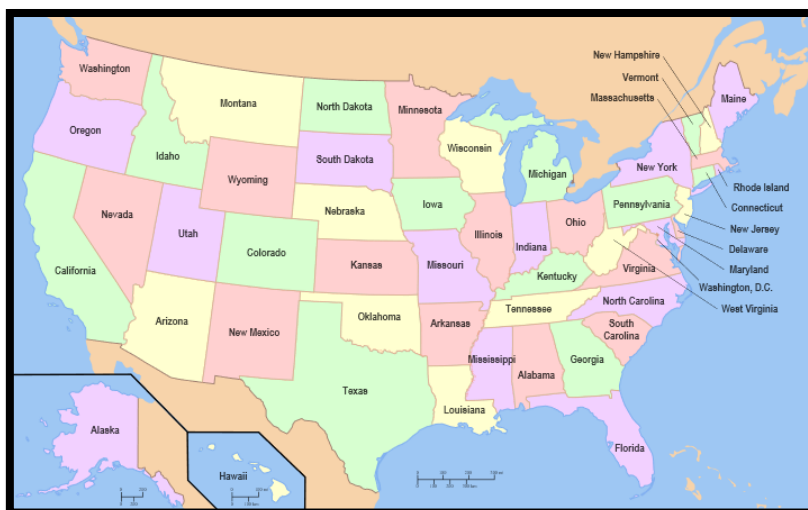
Figur 4USAs flagg

Historie

USAs selvstendighet som stat knyttes til uavhengighetserklæringen av 4. juli 1776, der utsendinger fra 13 britiske kolonier langs atlanterhavskysten tok et politisk og ideologisk oppgjør med det britiske imperiet. Løsrivelsen utløste krig med britene, som ble beseiret i 1783 (Philips 2017²). Dette ble kalt den amerikanske revolusjon. Etter denne revolusjonen gjenspeilet det seg en dyp mistillit til konsentrert makt i Amerika. Grunnlovsfedrene hadde hardnakkert hevdet at frihet og rettferdighet bare kunne oppnås ved å begrense makt. Takket være en velformulert grunnlov, sin geografiske isolasjon fra mulige rivaler og ikke minst store ressurser fra naturens side, klarte amerikanerne å bygge en usedvanlig mektig stat, noe som ble åpenbart under andre verdenskrig. Til tross for at USA hadde en historie bestående av slaveri, nesten full utryddelse av urbefolkningen og vedvarende rasemessig, kjønnsbasert og sosial diskriminering, kunne innbyggerne i USA med en viss rett hevde at de levde i det frieste samfunn i verden (Gaddis. 2005 s. 21-22).

---

² Hentet ut 2 april 2019. <http://www.fredsakademiet.dk/ORDBOG/uord/u105.htm>

Figur 5 Kart over USA

Liberal Demokrati

USA har et liberalt demokrati. Demokrati er en styreform der folket, forstått som landets voksne innbyggere, velger representanter som utformer lovene og tar viktige politiske beslutninger. Et liberalt demokrati tar ikke hensyn bare til flertallet, det innebærer også at mindretallet beskyttes, og at man har visse grunnleggende rettigheter som ingen kan ta. I et liberalt demokrati er det rettsstatsprosedyrer. Det vil si at også flertallet må forholde seg til at makten er delt³. Presidenten i USA velges av folket, og kan kun gjenvelges en gang, maks 2x4 år. Kongressen er også folkevalgt (Rasch 2008 s. 38)

USA er en kapitalistisk stat. Kapitalisme er i bunn og grunn et sosialt system hvor individer inngår frivillige kontrakter, handler og samarbeider med hverandre i et samfunn og marked som ikke er regulert av staten (Rand 1967).

Maktfordeling

USA er en forbundsstat, karakteristisk for en slik stat er at offentlig makt ikke er samlet på et sted, men delt mellom et føderalt nivå og regionale delstater. Samtidig er den føderale (nasjonale) grunnloven bindende for offentlige organer på alle nivå. I USA står dette skrevet i grunnloven artikkel VI (a), at grunnloven «*shall be the supreme Law of the land*». Det vil si at

³ <https://www.civita.no/2018/04/17/det-liberale-demokratiet-er-mer-enn-flertallsmakt>

delstatenes egne lover og egne grunnlover, må vike for føderal lovgivning (Rasch 2008 s. 23-26).

Den lovgivende makt på føderalt nivå, ligger hos kongressen. Kongressen består av to kamre, senatet og Representantenes hus. Den utøvende makt ligger hos Presidenten som også er USAs statsoverhode. Presidenten leder statsadministrasjonen gjennom regjeringen og er øverstkommanderende for de væpnede styrkene. Statsrådene er ikke ansvarlige overfor Kongressen. Ordningen er dermed helt forskjellig fra den som er vanlig i parlamentarisk styrte land (for eksempel i Norge). Politisk har USA to ledende politiske partier, det demokratiske og det republikanske. Disse dominerer de folkevalgte institusjonene både føderalt og i delstatene.

Utenrikspolitikk under den kalde krigen

Etter andre verdenskrig påtok USA seg noe motvillig flere internasjonale forpliktelser. Oppdemnings-politikken gikk ut på «å demme opp og holde tilbake» den kommunistiske innflytelsen. Politikken ble utviklet av George Kennan som da var diplomat i Moskva. Kennan er kjent for «The Long Telegram» og for å ha skrevet den kjente X-artikkelen «The Sources of Soviet Conduct». Artikkelen ble publisert i juli utgaven av Foreign Affairs og omhandlet hvordan Sovjetunionen anså seg å ligge i en kontinuerlig konflikt med kapitalistiske land, hvordan Russisk fremmedfrykt var utgangspunktet for sovjetisk aggresjon og at informasjonsflyten i det sovjetiske system var styrt, slik at regimets bilde av landet og verden for øvrig ble forvrengt (Wright 1976 s 1 og 4-5). Denne frykten kan relateres til en defensiv realisme, som på mange måter preget sovjetisk utenrikspolitikk.

Gjennom hele den kalde krigen fokuserte USA mye på sin utenrikspolitikk, noen presidenter mer enn andre. Det var likevel viktig for USA å holde Sovjetunionen innflytelse lav, og mye av utenrikspolitikken satte søkelys på nettopp dette under den kalde krigen. I tillegg var USAs utenrikspolitikk opptatt av å skape avtaler med andre land for å sikre sin egen økonomi i form av økt handel. Dette var noe landene som mottok støtte gjennom for eksempel marshallplanen «måtte» bidra med, Storbritannia, Frankrike, Italia, Tyskland, Nederland, Belgia, Norge for å nevne noen. For å få støtte, måtte de altså handle av selge til USA.

Militær makt

USA produserte 17 500 stridsvogner og hele 96 318 fly i 1944, mens de i 1945 nesten halverte sin produksjon av fly til 49 761 (Kennedy 1988 s. 353-354). Samme mønsteret som Sovjetunionen. I 1950 ble det brukt 14,5 milliarder dollar på det amerikanske forsvaret, og de hadde i perioden ca. 1 380 000 militært ansatte. Året etter i 1951 ble det brukt hele 33,3 milliarder dollar (Kennedy 1988 s. 369), dette skyldtes USAs deltakelse i Koreakrigen. USAs forsvarsbudsjett økte i årene etter, frem til avspenningstiden som tok fatt rett etter Cubakrisen i 1962 (Se vedlegg 2).

Forstå USA

I motsetning til Russland og Sovjetunionen er det kontinentale USA kun blitt invadert en gang – av Storbritannia i 1812. USAs politiske ideologi er liberalt demokrati og kapitalisme. I USA var det derfor en helt annen politisk ideologisk tenkning en i Sovjetunionen. USA var opptatte av fri handel og individets frihet (ref. uavhengighetserklæringen). USA mente altså at frie mennesker skaper gode samfunn. På den andre siden er det sagt, av kritikere til den amerikanske utenrikspolitikken, for eksempel Blum og Tsagolov, at USA ønsket å forsterke sin status i verden etter andre verdenskrig. Og at USA har, blant andre ting, har forsøkt, eller blitt oppfattet i å forsøke følgende: presse andre land til å overta amerikanske verdier og praksis angående menneskerettigheter og demokrati, hindre andre land fra å skaffe seg militær kapasitet som kunne motstå amerikansk konvensjonelt herredømme, for eksempel vha. marshallplanen. Videre, å forsterke amerikansk lov utenfor eget territorium i andre samfunn, bedømme land ifølge deres etterfølgelse av amerikanske standarder på menneskerettigheter, innføre sanksjoner mot land som ikke følger amerikansk standard og promotere amerikanske korporasjonsinteresser under slagordene fri handel og åpne markeder. I tillegg til å forme verdensbankens og det internasjonale pengefondets politikk til å tjene de samme korporasjonsinteressene, intervensere i lokale konflikter som vil bedre amerikanske økonomiske interesser, promotere amerikanske våpensalg i utlandet og samtidig forsøke å hindre lignende salg i andre land etc. Så, om noe av det overnevnte skulle vise seg å være sant, kan man si at USA anså seg selv som enerådende – og ønsket et idealistisk og kapitalistisk verdensherredømme.

Samtidig ville USA unngå å havne i samme situasjon som under børskrakket i 1929. I 1920-årene var USA inne i en voldsom vekstperiode. Verdien på amerikanske industriaksjer økte betraktelig og folk lånte penger av banken for å kjøpe aksjer. Denne prisoppgangen skjulte at

stadig mer av produksjonen endte opp som lagerbeholdning. Varene ble ikke kjøpt fordi vanlig arbeiderlønn var for lav. I det øyeblikket verdien av aksjene begynte å stige langsommere utløste det et panikksalg. Verdien på noen aksjer falt og meglerne forsøkte å kvitte seg med dem ved å senke prisen (inflasjon). Folk kunne ikke betale bankavdragene sine og mistet hus og hjem, og en rekke banker kollapset (Heum m. fl 2018 s. 392-393).

Det var et sterkt ideologisk ønske om å spre amerikanske «verdier» til andre land. Helt siden USA ikke ble med i Folkeforbundet på 1920-tallet viste amerikansk utenrikspolitisk initiativ til å avvæpne verden. USA var tross alt Guds eget land, med en plikt til å forkynne sine verdier for andre. Demokrati og friere handel var noe alle ønsket, eller i det minste ville ønske om de kunne uttrykke sin vilje mente USA. Etter andre verdenskrig var det amerikanske budskapet at USAs ansvar var å forsvare demokratiet mot ekspanderende kommunisme (Lundestad 2015, s 41).

Galtung er meget klar i sin bok om USAs utenrikspolitikk på akkurat dette. Amerika anså seg selv som landet mellom Gud og resten. For å forstå USA og hvordan innbyggerne tenker, mener Galtung, må vi primært se på en ting – kultur. Profitt er en ting, men det viktigste er selvbildet – som Guds valgte folk (Galtung 2002 s. 16) (Se vedlegg 1 for en hierarkisk konstruksjon/Galtungs modell av USAs syn på verdens geopolitiske rom).

3.3 Likheter og forskjeller

Det finnes mange likheter mellom USA og Sovjetunionen. Begge land var født gjennom en revolusjon, de bekjente seg begge til ideologier med globale aspirasjoner. De var på størrelse med kontinenter, og hadde spredt seg ved å legge store områder under seg. Både USA og Sovjetunionen ble med i andre verdenskrig som følge av overraskelsesangrep, den tyske invasjonen av Sovjetunionen i juni 1941 og det japanske angrepet på Pearl Harbour i desember i 1941 (Gaddis 2007 s, 21).

Men forskjellene mellom stormaktene var større. Om man ser på antall ganger Sovjetunionen er invadert, opp mot den ene gangen USA ble invadert, kan man forstå hvor mistenksomheten kommer fra. Samtidig var disse stormaktene også svært politisk og ideologisk forskjellige. Samme gjelder for doktriner, prinsipper og tildelingen av makt. USA anså seg selv som «land of the free». På den andre siden var den sovjetisk/russiske historien opptatt av at kollektive verdier var viktige. Under Stalins tid var det åpenbart at ytringsfriheten og valgfriheten i

unionen var preget av dårlige vilkår, og individuelle rettigheter ble undertrykt av det kommunistiske styret. Begge var tidlig ute og kritiserte hverandre, hvorpå USA spilte rollen som den frie verdensbeskytter, og Sovjetunionen ble påtvunget rollen som en farlig union med et diktatorisk og undertrykkende styre.

Setter vi det litt på spissen, kan vi si at USA ønsket å unngå at andre land fikk utvikle seg til et vellykket eksempel på et alternativ til den amerikanske kapitalistiske modellen. I motsetning til Sovjetunionens ønske om å ekspandere kommunismen.

USA	Sovjetunionen
Demokrati (Folkestyre) Kapitalisme <ul style="list-style-type: none"> • Private eier bedriftene • Markedsøkonomi • Man blir belønnet etter egen innsats • Politisk frihet • Fri Presse • Forsikringer 	Et parti styre Kommunisme <ul style="list-style-type: none"> • Statseide bedrifter • Planøkonomi • Yt etter evne, få etter behov • Ettpartisystem • Pressesensur • Trygdesystemer

Figur 6 Forskjeller vist i tabell

4. Hoveddel – USA og Sovjetunionen under den kalde krigen

Denne delen tar for seg den kalde krigen og fremhever store hendelser og episoder som skjedde i perioden. Kritikk av spesielt amerikansk utenrikspolitikk er tatt med her for å kunne se den kalde krigen fra flere perspektiv.

4.1 Slutten på en krig og starten av en annen

Da andre verdenskrig tok slutt i 1945 sto alliansemaktene seirende igjen. Sovjetunionen hadde tidligere hatt en avtale med Hitler, Molotov-Ribbentrop-pakten, som var den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten. Da Hitler allikevel angrep Sovjetunionen i juni 1941, ble denne pakten brutt, og Sovjetunionen gikk etter hvert inn i allianse med vesten. Selv om de sto sammen mot Hitler under andre verdenskrig var det ikke enkelt for partene å fortsette et slikt samarbeid når krigen tok slutt. Ingen av partene ville gi opp sin ideologi, noe som kan forstås ut ifra hvordan stormaktene så på seg selv, og på hverandre (Gaddis 2007, s 20-21).

I etterkrigstidene var USA en global stormakt, kun etterfulgt av Sovjetunionen. USA var mektig, og påtok seg gradvis et overordnet ansvar overfor landene i Vest-Europa. Europa hadde lidd store tap under andre verdenskrig, både materielt, økonomisk og ikke minst tap av menneskeliv. USA hadde derfor i denne perioden stor innflytelse i store deler av verden, i form av sin militære og politiske rolle. (Lundestad 2015, s 13).

USAs rolle på denne tiden finnes det motstridende meninger om. William Blum (1933-2018) beskriver det han kaller fakta om hvordan USA egentlig drev politikk, og hva som egentlig var bakgrunnen for USAs støtte til de vestlige landene i etterkrigstiden. Blum mener at formålet for den amerikanske utenrikspolitikken var «å forhindre oppveksten av et annet samfunn som kunne tjene som et vellykket eksempel på et alternativ til den amerikanske kapitalistiske modellen» (Blum 2014, s 214).

USA ville ikke bare hindre Sovjetunionen, men alle andre land i å bli vellykket og store, med mindre det var etter den amerikanske kapitalistiske modellen. Blum mener at USA satt egen profitt foran mennesker og miljø, og hjalp derfor kun de vestlige landene for egen vinning og ikke for å kjempe for verken demokrati eller for den «frie verden».

Sovjetunionen på sin side hadde som mange andre land også lidd store tap under andre verdenskrig, folketallet var blitt redusert med ca. 25 millioner og Sovjetunionens nasjonalprodukt var i perioden mindre enn en fjerdedel av USAs. Samtidig var Sovjetunionen en militær stormakt, spesielt i forhold til hvor mange soldater de hadde (Lundestad 2015, s 14).

Det sovjetiske styre og herredømme var ideologisk basert og lederne i Kreml var overbeviste om at historien talte for dem, og at «kapitalkreftenes motsetninger» ville hjelpe dem å nå kommunismens mål. For Sovjetunionen var det kommunistiske styret det eneste riktige, og målet var å føre kommunismen videre. (Lundestad 2015, s 14-15). Dette gjorde de ved å (som tidligere nevnt) konsolidere sin makt over dem, ref. intervensjonene i DDR i 1953, Ungarn i 1956, Tsjekkoslovakia i 1968 og Afghanistan i 1979.

Det var naturlig nok viktig for Sovjetunionen som hadde blitt invadert flere ganger de siste årene, å trygge sin egen utenrikspolitiske stilling. Problemet var bare at det som var sikkerhet for en stat, lett kunne bli usikkerhet for en annen (Ref. realismen pkt, 1.4). Det gjaldt både i forhold til nabostatene, som ikke lenger skulle gis noen muligheter til å representere en trussel, og i forhold til vestmaktene. Sovjetunionens skepsis til vestmaktene var stor (Lundestad 2015, s 43).

Blum hevder at Sovjetunionens ønske å spre kommunismen internasjonalt var en løgn. Han sier at den mest ekstreme løgningen under den kalde krigen var nettopp det som ifølge han ble kalt: «internasjonal kommunistisk konspirasjon». Denne konspirasjonen søkte å ta over verden, og undertrykke alt som var anstendig og hellig. USA førte en massiv propaganda mot Sovjetunionen for å få flest mulig til å frykte unionen, og se på dem som farlige og undertrykkende overfor sine egne. USA jobbet for å fremstille Sovjetunionen på en negativ måte, og samtidig sørget dem for å heve seg selv over andre, både allierte og ikke allierte (Blum 2014 s, 204)

Stalin ble ikke ansett som en av de mest fremragende revolusjonærene, selv om han hadde en viktig rolle i å utvikle mer aggressiv politikk mot enkelte nasjonaliteter (antisemittisme), for eksempel mot jødene enn Lenin (Ponton 1994. s 35).

Ifølge den kontroversielle filosofen, Alexander Dugin, var det under andre verdenskrig tre geopolitiske og ideologiske krefter som kolliderte mot hverandre.

- «Hjertelandet» ble representert av Sovjet Russland, Stalin og sosialisme (marxisme).
- Sjømakten, i koalisjonen av England, USA og Frankrike, ble forent under en liberal borgerlig-demokratisk ideologi.
- Europas kontinentale kraft (Sentral-Europa) var representert av akselandene (det tredje riket, fascistiske Italia) og av ideologien til "den tredje vei" (nasjonal sosialisme, fascisme).

Han sier videre at da andre verdenskrig endte i 1945 var det to store krefter igjen,

- Hjertelandet (Sovjetunionen).
- Sjømakten (USA, Storbritannia og Frankrike)

(Dugin 2015 s. 38)

Dugin bruker et geopolitisk perspektiv som bl.a. bygger på briten MacKinders teori, som sier at de som har kontroll på Øst-Europa, også har kontroll i verden for øvrig⁴.

USA og Sovjetunionen var altså allierte de siste årene av andre verdenskrig, og kjempet sammen mot Hitlers Tyskland. Dessverre ble stormaktene nesten umiddelbart hovedmotstandere i den nye storpolitiske spenningen som oppstod etter krigen (Østerud 2009, s 22). Etter andre verdenskrig sto USA og Sovjetunionen rett overfor hverandre i forskjellige deler i verden, både i Øst-Asia (Korea-Japan) og i Europa. De var de to sentrale aktørene på den internasjonale arena, den geografiske avstanden bar på utfordringer, men den politiske utfordringen ble fort større enn man hadde sett for seg.

---

⁴ Hentet ut 20.05.19 fra <https://www.thoughtco.com/what-is-mackinders-heartland-theory-4068393>

4.1.1 Jalta Konferansen

Under konferansen som ble arrangert i februar 1945 diskuterte de tre seierherrene etter andre verdenskrig, Statsministeren i Storbritannia Winston Churchill, Sovjetunionens leder Josef Stalin og USAs President Franklin D. Roosevelt etterkrigstidens politikk, og den nye strukturen. I 1945 var Storbritannia ennå ansett som en stormakt, og det er derfor omdiskutert om strukturen var blitt bipolar etter andre verdenskrig eller om den ennå var multipolar.

I løpet av konferansen varighet ble politikken mellom partene formelt konstituert. Man ble enige om at alle mennesker hadde rett til å velge form av myndighet de ville leve under (Blum 2014, s 204)

Denne konferansen ble på mange måter starten på en turbulent tid. Dugin påpeker at selv om grensene var diskutert, og man var enige om hvordan det skulle være, var det kun Stalin som snakket for Sovjetunionen, mens både Churchill og Roosevelt snakket på vegne av den angloamerikanske akselen (Dugin 2015 s. 42). Grensen som ble opprettet mellom øst og vest ble derfor oppfattet som urettferdige og ikke til fordel for Sovjetunionen.

Dugin mener at det fra starten var så unaturlig at disse geopolitiske og ideologiske maktene skulle kunne samarbeide, og at konflikten sannsynligvis hadde ligget og ventet i lengre tid, til tross for det som ble bestemt under Jaltakonferansen. Dette kan på mange måter virke naturlig siden Sovjetunionen og USA var skeptiske til hverandre allerede før andre verdenskrig brøt ut. Den kalde krigen startet forsiktig etter denne konferansen, og det tok ikke lang tid for begge parter brøt avtalen de hadde blitt enige om.

Etter krigen tok Sovjetunionen kontroll over mesteparten av Øst-Europa. Estland, Latvia, Litauen, Moldova og store deler av Polen ble innlemmet i Sovjetunionen, mens Polen, Tsjekkoslovakia, Romania, Bulgaria og Ungarn ble påtvunget kommunistregjeringer som var pro-Sovjetunionen.

I forhold til tidligere Presidenter før han, forstod Roosevelt at den amerikanske territoriale ekspansjonen og økonomiske vekst ga landet globale interesser som krevde robuste allianser, partnerskap, tvangssaksjoner og til og med langsiktige militære oppbygginger rundt i verden. Dette mer muskuløse og ambisiøse verdenssynet ble godt synlig gjennom hans utenrikspolitikk for å kontrollere sovjetisk ekspansjonisme og kommunistiske revolusjoner (Diamond 2016, s 420) Et godt eksempel på at realisme ikke bare er en teori innenfor internasjonal politikk, men også ideologier og strategier som ble utøvd i USA under den kalde krigen.

Forskjellene mellom realistiske og liberale strategier kommer frem her. USAs tidligere liberale strategi fremstod som mer «offensiv» fordi de var opptatt av å omskape verden i sitt bilde. Etter hvert snudde dette, og realismen som strategi ble mer synlig ved at USA hadde satt søkelys på oppdemming, avskrekking og maktbalanse.

Storbritannias Statsminister Winston Churchill, advarte i sin berømte Fulton- tale i mars 1946, mot «jernetppet» som var i ferd med å dele Europa i to. Dette var hans varsel om at den kalde krigen, med våpenkappløp og hyppige politiske kriser mellom Sovjetunionen og vesten -med USA i spissen, var under oppseiling (Skagestad, 2017, s 59).

Det sies at det var Sovjetunionen som brøt Jalta-avtalen, ved at Stalin brøt løftet om et demokratisk valg i Tyskland. Men Blum hevder at det var USA og Storbritannia som brøt avtalen først. Det gjorde de ved å grovt forstyrre borgerkrigen i Hellas. og ta parti med dem som hadde støttet nazistene under andre verdenskrig, og dermed muliggjorde de sjansen til å beseire de som hadde kjempet mot nazistene under krigen, dette var også en av grunnene til at Hellas senere ble medlem i NATO (Blum 2014 s, 204).

4.1.2 Manhattanprosjektet

USAs President Roosevelt døde i april 1945, ikke lenge etter gjennomføringen av Jalta-konferansen, og daværende visepresident, Harry S. Truman overtok. Roosevelt hadde i sin tid som President i USA satt i gang det som kalles «Manhattanprosjektet», dette prosjektet utviklet to typer atombomber (Aarebrot, 2018, s 141).

I juli samme år ble et nytt toppmøte mellom de allierte under andre verdenskrig gjennomført i Potsdam. Truman, Churchill og Stalin etablerte okkupasjonssonene i Tyskland under dette møtet. De la også Berlin under felles administrasjon av de fire maktene, USA, Sovjetunionen, Frankrike og Storbritannia, med garantert tilgang til de vestlige okkupasjonssonene gjennom sovjetisk okkupert territorium. Møtet i Potsdam viste seg å bli den siste signifikante avtalen mellom krigstidens allierte (Kissinger 2014, s 280-281).

På møtet fikk Truman nyheten om at USA hadde lyktes med en prøvesprengning av en atombombe. Krigen mot Tyskland var da over, men japanerne hadde ennå ikke kapitulert (Aarebrot 2018, s 141).

President Truman antydte overfor Stalin at USA nå hadde et våpen som kunne gjøre ende på krigen, Truman håpet med sin uttalelse at Stalin ville erklære krig mot Japan, og kanskje også bli mer forsiktig i diskusjonen om Europas fremtid, siden Stalin ofte uttrykte seg om Europa og sitt ønske om kommunistisk herredømme. Det første virket, Sovjetunionen erklærte krig mot Japan. Men Sovjetunionen hadde også spioner plassert i Manhattanprosjektet, og Stalin var derfor godt kjent med USAs nye supervåpen og prøvesprengningen (Aarebrot 2018, s 141).

USA brukte atombomber mot Hiroshima og Nagasaki i august 1945. Dette førte til Japans kapitulasjon, men mange spør seg den dag i dag om dette virkelig var nødvendig, og om ikke Japan hadde kapitulert uansett. I forskningen frem til midten av 1960-tallet ble det, mer eller mindre, tatt for gitt at eneste motivet for bombene var å få slutt på krigen mot Japan. Midt på 1960-tallet kom det imidlertid en strøm av revisjonistiske bøker som hevdet at siden det egentlig bare var et tidsspørsmål før Japan ville ha overgitt seg, måtte jo motivene være utenrikspolitiske. Det ble nå sagt at atombombene var en demonstrasjon av USAs styrke overfor Sovjetunionen (Lundestad 2005⁵). Det kan altså ha vært to grunner til at USA brukte atombombene:

1. Få Japan til å overgi seg, og samtidig spare mange tusen amerikanske soldaters liv, jf. tapene på Iwo Jima og Okinawa
2. Vise sine styrker overfor Sovjetunionen.

Fra USAs side fremstod Stalin i de første årene etter andre verdenskrig som forsiktig og pragmatisk. USA undervurderte Sovjetunionen og Stalins makt, noe som førte til at Sovjetunionen kunne lage en sovjetisk atombombe basert på kopiene som agentene hadde fått tak i fra USA. Til USAs store overraskelse sprengte Sovjetunionen sin første atombombe allerede i 1949 (Aarebrot, 2018, s 142-143).

Truman var også pådriver for realismen (Diamond 2016 s. 420), og fokuserte mer på USAs makt i verden enn på USAs idealer, blant annet retten til selvbestemmelse, retten til å forme egen nasjons historiske utvikling - retten til «livet», friheten og søken etter lykken, (Morowitz i Eriksen 1970 s 36). Forholdet mellom Sovjetunionen og USA endret seg og ble kjøligere etter at Truman overtok og fokuserte på økt makt for å motvirke sovjetisk ekspansjon.

---

⁵ Hentet ut 02.05.19 <https://www.aftenposten.no/meninger/i/y6xkK/Hvorfor-USA-slapp-atombombene>

Figur 7 Stalins kommunisme

USA trodde, eller fikk folk til å tro, at Stalins mål var å spre kommunismen. Men ifølge Sovjetunionen tvang Stalin Øst-Europa til å bli kommunistisk for å sikre Sovjetunionen mot en ny invasjon fra vesten⁶

4.1.3 Den kalde krigen starter

«Russians will participate officially in international organizations where they see opportunity of extending Soviet power or of inhibiting or diluting power of others»

G.Kennan. «The long telegram»

22. februar 1946.

I 1945 forutså George Kennan en truende konfrontasjon mellom stormaktene USA og Sovjetunionen. Han hadde nøye analysert utfallet, og det som oppstår etter store konflikter/kriger, og forutså at det ville dannes et maktvakuum i Sentral-Europa. Kennan mente at Washington ennå var i krigstidens eufori basert på en tro på Stalins gode vilje. Han foreslo derfor et eksplisitt strategisk svar: "å samle sammen alle kortene på hånd og begynne å spille dem fullverdig". Kennan konkluderte med at Øst-Europa ville bli dominert av Moskva. Moskva stod geografisk nærmere enn Washington, og sovjetiske tropper kunne flytte seg dit raskere enn USAs. USA burde derfor konsolidere med Vest-Europa under amerikansk beskyttelse, med delelinjen som gikk gjennom Tyskland, og da støtte med tilstrekkelig styrke for å opprettholde den geopolitiske balansen. (Kissinger 2014, s 283-284).

⁶ Hente ut 18.05.19 fra <https://fattnoe.wordpress.com/2015/07/31/ting-du-trodde-du-visste-om-den-kalde-krigen-som-ikke-stemmer>

22 februar 1946 sendte Kennan et telegram til USAs president. Dette telegrammet er i senere tid ansett som en viktig brikke når det kommer til starten av den kalde krigen. Kennan skrev i telegrammet om hvordan Sovjetunionen anså seg selv for å ligge i kontinuerlig konflikt med de kapitalistiske landene, og at Sovjetisk aggresjon var basert på russisk fremmedfrykt. Videre skrev han at Sovjetsystemet forhindret informasjonsflyt slik at regimets bilde av landet og verden forøvrig var forvrengt.

Dette telegrammet ble styrende for USAs strategi overfor Sovjetunionen under den kalde krigen og ble altså forløperen til oppdemnings-politikken. Kennan beskriver i telegrammet det som kan ses på som en defensiv realisme fra sovjetisk side. Han nevner fremmedfrykt og ønske om makt som noen av Sovjetunionens styrker og svakheter.

I boken *The Cold War as History*, nevner også Louis Halle maktvakuemet som Kennan beskrev:

[...] beslutningen om å eliminere Tysklands makt i Europa i stedet for å slutte [...] fred, la grunnlaget for den kalde krigen [...] Det er klart at et slikt vakuum knapt kunne opprettholdes. selv for en uke. Det måtte fylles av noe (Halle i Lundestad, 2015 s. 22).

4.1.4 Truman doktrinen, Marshallplanen og COMECON

Truman sa i 1947 at USA skulle støtte «alle de frie folk som kjemper mot forsøk på undertrykkelse fra bevæpnede minoriteter eller krefter utenfra». Dette ble kalt «Truman doktrinen» Målet var å bremse Sovjetunionens økende innflytelse i verden. Planen var også en del av oppdemnings-politikken. President Roosevelt hadde vært noe naiv og godtroende overfor Stalin og Sovjetunionen i sin periode som President. Truman var mer antikommunistisk. I tillegg foreslo USAs utenriksminister George C. Marshall, en massiv økonomisk støtte til krigsherjede Europa i 1947. Marshallplanen skulle støtte med å gjenreise økonomien og også redusere risikoen for kommunistiske ekspansjoner.

Vanderberg-resolusjonen⁷ ble opprettet 11. juni 1948. I denne sa kongressen at USA skulle hjelpe europeerne dersom de viste at de klarte å samarbeide seg imellom for å hjelpe seg selv. Dette førte igjen til Brussel-pakten, forløper til Vestunionen, som i sin tur ledet til opprettelsen av NATO (NATO.int).

I tillegg til Truman doktrinen, som var en samlebetegnelse på USA utenrikspolitikk, startet landet også med Marshallplanen. Landene som fikk hjelp via Marshallplanen forpliktet seg også til å handle med USA, og på den måten sikret USA at produksjon, salg og eksport av varer holdt seg oppe på hjemmebane. USA brukte sine økonomiske, politiske og militære ressurser til å gjenoppbygge et system som ga muligheter for å sikre en ekspansjon av amerikansk privatkapital. De brukte i tillegg et klart maktspråk, noe som kunne unnskyldes med atmosfæren som rådde under den kalde krigen – trusselen fra Sovjetunionen. (Murray 1970 s, 25).

Mellom 1946 og 1948 ga USA hele 16 milliarder dollar i økonomisk hjelp til Vesteuropiske stater, og marshallplanen utgjorde i tillegg 11,5 milliarder dollar, hvorav halvparten av dette ble gitt i form av gaver. Med denne hjelpen fulgte naturligvis et krav fra USA om hva som skulle bygges med disse midlene (Murray 1970 s, 25).

I 1949 opprettet Bulgaria, Polen, Romania, Sovjetunionen, Tsjekkoslovakia og Ungarn. et økonomisk samarbeidsorgan – COMECON. Senere medlemmer var Albania (1949–1961), Øst-Tyskland (1950–1990), Mongolia (fra 1962), Cuba (fra 1972) og Vietnam (fra 1978). COMECON fikk liten betydning i starten, men ble fra 1957 brukt mer aktivt som et styringsinstrument for å kontrollere utviklingen i Øst-Europa. COMECONs formål var å samordne og fremme medlemslandenes planøkonomiske og tekniske utvikling, heve industrialiseringsnivået, øke produktiviteten og bidra til høyere levestandard. Organisasjonen hadde betydning for blant annet standardisering av utstyr, gjensidig varebytte og samordning av energiproduksjon. Blant de større, praktiske resultatene finner man druzjbarsørledningene (druzjbar betyr vennskap) for oljetransport mellom de østeuropeiske landene. COMECON mistet mye av sin betydning da de fleste medlemslandene i 1990 la om store deler av økonomien mot en mer markedsøkonomisk retning, og 27. juni 1991 ble organisasjonen oppløst (Lundestad 2015, s205, 209, 217, 219 og 221-222) og (COMECON 2018⁸)

---

⁷ Hentet ut 20.05.19 fra

https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Vandenberg%20resolution.pdf

⁸ Hentet ut 25. april 2019 fra <https://snl.no/Comecon>

Truman doktrinen og Marshallplanen var to planer som ble laget både for å hjelpe land som hadde behov for dette etter andre verdenskrig, men også for at USA skulle sikre sin egen økonomi i form av at landene som mottok hjelp også forpliktet seg å handle fra USA. COMECON var noe annerledes. Organisasjonen var mer et samarbeid mellom medlemslandene for å sette felles standarder og sikre gjensidig varebytte og handel. Mens USA vha. Marshallplanen sikret at andre land kjøpte amerikanske varer, sikret COMECON at medlemslandene handlet med hverandre.

4.1.5 Allianser skapes

Våpenkappløpet og den kalde krigen mellom Sovjetunionen og USA gikk parallelt med at to store forsvarsallianser tok form (NATO og Warszawapakten) (Aarebrot 2018, s 144).

NATO

I 1949 ble NATO opprettet, hvor USA var et dominerende medlem. Ved opprettelsen av NATO ble det også for første gang i fredstid, at USA deltok i en militær allianse med land utenom den vestlige halvkule (Lundestad 2015 s.13). Hele 12 land signerte på NATO avtalen og alliansen bestod mellom 1949 og 1952 av følgende: Belgia, Canada, Danmark, Frankrike, Island, Italia, Luxemburg, Nederland, Norge, Portugal, Storbritannia og USA (NATO.int). Frykten for kommunistisk ekspansjon var en av grunnene for opprettelsen av NATO, i tillegg skulle NATO skape europeisk sikkerhet. Den internasjonale ordenen ble ikke lenger preget av den tradisjonelle europeiske maktbalansen, men likevekten som eksisterte mellom de to atomkraftmaktene, USA og Sovjetunionen. Hvis den ene forsvant eller ikke engasjerte seg, ville likevekten gå tapt, og motstanderen ville bli dominerende. De nasjonene som ble med i NATO, leverte noe militære styrker, men ifølge Kissinger var disse mer opptatt av å få en adgangsbillett til en beskyttelse under USAs kjernefysiske paraply, enn å fungere som et instrument for lokalt forsvar (Kissinger 2014, s. 282-383). Dette minner om den grunnleggende realistiske teorien, ved at mange av landene som ble med i NATO, ble med for å få beskyttelse av USA – såkalte gratispassasjerer (Ermerling 2018 s. 4-5).

Ifølge Wagner var ironisk nok Roosevelt og Churchill sannsynligvis indirekte ansvarlig for å hjelpe spredningen av den sovjetiske makten. Som et resultat av deres sanksjonering av den tidligere nevnte Jalta-avtalen, og fordi de så gjennom fingrene på den sovjetiske kontrollen

over blant annet Korea. Wagner mener at det dermed ble lagt et grunnlag for kommunistisk ekspansjon i Øst-Europa (Wagner 1978 s. 40).

WARSAWAPAKTEN

Var en militær og sikkerhetspolitisk allianse i Øst-Europa og varte fra 1955–91. Medlemsland var Sovjetunionen, Albania (til 1968) Bulgaria, Polen, Romania, Tsjekkoslovakia, Ungarn og Øst-Tyskland (til 1990). Etableringen av NATO resulterte i etableringen av Warszawapakten. Vennskap, samarbeid og gjensidig hjelp skulle stå i fokus. Alle Europeiske kommunistiske stater, unntatt Jugoslavia, møttes i Warszawa og under ledelse av Sovjetunionen signerte de pakten 14. mai 1955 (Wagner 1978 s. 41). Pakten slår fast at det grunnleggende målet med Warszawapakten var den kommunistiske motstanden mot remilitarisering, å forhindre at Vest-Tyskland ble innlemmet i NATO.

USA etablerte også flere baser og hadde utstasjonerte styrker både i Tyskland, Japan, Italia og Østerrike. Tyskland ble som nevnt delt i fire etter krigen, hvorav USA, Frankrike, Sovjetunionen og Storbritannia hadde hver sin «sone». De tre vestlige ble slått sammen til Forbundsrepublikken Tyskland og Forbundsrepublikken Tyskland ble medlem av NATO og gjenbevæpnet fra 1955. (Lundestad 2015, s 13). USAs ekspansjon hvilte i perioden på det faktum av at de mente de var verdens sterkeste land, og brukte store deler av sin kapital på forsvar, blant annet atomvåpen og økt flåtemakt. Mens andre land i vesten hadde lidd store materielle tap under andre verdenskrig, blomstret USA både materielt og økonomisk. USA opprettet også flere pakter for å omringe Sovjetunionen og hindre ytterligere territoriell ekspansjon. I Midtøsten fikk amerikanerne i stand CENTO-pakten, i det fjerne Østen SEATO-pakten og i Oseania ANZUS-pakten. Alle disse paktene hadde altså det samme formålet om kollektivt forsvar mot sovjetisk aggresjon (Aarebrot 2018, s 144).

Både USA og Sovjetunionen begynte tidlig å vise frykt for hverandre, ved opprettelse av NATO og Warszawapakten viste man overfor hverandre – og resten av verden at man rustet opp. Begge stormaktene viste at den defensive realismen preget utenrikspolitikken denne perioden og opprettelse av NATO og Warszawapakten er klare eksempler på dette.

4.1.6 Sovjetunionen styres med hard hånd

Under Stalins styre oppnådde Sovjetunionen den hurtige industrialiseringen Stalin hadde til hensikt om å oppnå, men denne industrialiseringen hadde sine kostnader. Stalin hevdet han skulle oppnå en stor økning i industriproduksjonen, noe han også klarte i årene mellom 1928 og 1953. I Stalins ledertid foregikk det en undertrykkelse av all motstand mot Stalin personlig, og mot den Sovjetiske politikken. Kritikere ble enten drept eller forvist. På den andre siden hadde Stalin en solid støtte. Ingen fulgte de demokratiske reglene, og mange trodde også at i etableringen av det nye regimet, trengtes det hensynsløse tiltak. (Ponton,1994, s 36).

Stalins styreform var altså preget av en ekstrem maktkonsentrasjon, og han hadde lite omtanke for konsekvensene denne styreformen medførte. Det er uvisst hvor mange mennesker som mistet livet på grunn av tiltakene Stalin iverksatte, men det sies at det kan være et tall mellom 20 og 80 millioner ⁹. Samtidig hadde Sovjetunionen oppnådd store ting, og Stalin hadde blant annet flere høytstående støttespillere, som Lavrentij Beria, Nikolaj Bulganin, og Georgij Malenkov ved hans side. Stalin ble sett på som en helt av mange. Han var den som la grunnlaget for en bedre levestandard, som påla disiplin, og som hevet arbeidere til viktige stillinger. Mange dro derfor nytte av Stalins politikk, han skapte altså muligheter så vel som ofre. Stalin holdt også de andre kommunistiske statene fast under sovjetisk kontroll, i motsetning til hans etterfølgere (Ponton,1994, s 47). Han mente at en sterk sosialistisk stat raskere ville beseire kapitalistiske fiender, og dermed bringe tilkomsten av full kommunisme og den sosialistiske statens forsvinning nærmere (Ponton 1994 s. 37). Stalin anså USA som en kapitalistisk fiende, på samme måte som USA anså Stalin som en kommunistisk fiende. Den kalde krigen var i gang.

---

⁹ Hentet ut 19.05.19 fra <https://p3.no/diktaturet/10-mektige-massemordere/>

4.1.7 Koreakrigen – juni 1950 til juli 1953

Koreakrigen endret den kalde krigen og viser hvordan den ble flyttet fra Europa til Asia. Dette skjedde fordi USA kom i militære stridigheter, ikke direkte med Sovjetunionen, men med en av Sovjetunionens allierte (Geir Lundestad i lydklipp publisert på NRK.no 04.04.2018)¹⁰.

Etter at andre verdenskrig tok slutt ble det planlagt å innsette en midlertidig regjering i Korea, utnevnt i fellesskap av USA og Russland (bestemt på Potsdamkonferansen). Men de ble aldri enige om hvem som skulle lede regjeringen, og Korea ble delt i to soner - ved møtesonen på 38. breddegrad. Den nordlige sonen ble administrert av Sovjetunionen, den sørlige av USA (Bakken 2010 ¹¹).

Mellom 1947 og 1948 var De Forente Nasjoner (FN) inne for å prøve å løse konflikten mellom det som nå var blitt Nord – og Sør-Korea. Dette lyktes dessverre ikke. En av grunnene var at Sovjetunionen og Nord-Korea ikke ville ha noe med FN å gjøre. Det ble derfor opprettet to selvstendige stater i Korea fra høsten 1948. Nord-Korea ble etablert etter et kommunistisk mønster grunnet sitt nære forhold til Sovjetunionen, Kina og sine hjemmeavlede kommunister. I Sør-Korea ble det opprettet et halvt-demokratisk styre under amerikansk herredømme.

De sovjetiske soldatene dro ut fra Nord-Korea i slutten av 1948, mens de amerikanske soldatene var ute av Sør-Korea i juni 1949. Selv om USA og Sovjetunionen hadde trukket ut sine soldater var det ennå konfrontasjoner på grensen mellom Nord og Sør-Korea. Disse foregikk helt frem til Nord-Korea krysset grensen til Sør-Korea og krigen brøt ut i 1950.

Kissinger hevder at i forkant av den nordkoreanske invasjonen av Sør-Korea i 1950, spurte Nord-Koreas leder Kim Il-Sung om Stalins tillatelse. Hvorpå Stalin oppmuntret Il-Sung til å invadere. Stalin tenkte at en nordkoreansk invasjon kunne fremprovosere en krise ved Kinas grenser, og få den amerikanske oppmerksomheten bort fra Europa og over på Asia, og i samme slengen oppta en del av USAs ressurser. En invasjon støttet av Sovjetunionen kunne også føre til en dominerende sovjetisk posisjon i Korea og føre til en motvekt til Kina i Asia (Kissinger 2014, s 288-290).

---

¹⁰ Hentet ut 06.04,19 fra https://www.nrk.no/video/PS*107485

¹¹ Hentet ut 06.04,19 fra <https://www.nrk.no/urix/bakgrunnen-for-korea-konflikten-1.7133636>

Rent maktpolitisk var det ifølge Lundestad, USA som sto bak FN aksjonen, og de fleste soldater som deltok på Sør-Koreas side var også amerikanske, selv om det var viktige europeiske og australske bidrag også. Andre FN resolusjoner bidro i perioden til å legalisere USA sitt engasjement i Koreakrigen, både med militært materiell og soldater. Sovjetunionen satte ikke inn militære styrker i Koreakrigen. Da ville amerikanske og sovjetiske styrker stått i direkte konflikt med hverandre, noe som kunne skapt en større konflikt på et høyere nivå og den kalde krigen ville ikke lenger være lunken, men glovarm. Ifølge Lundestad var det også unødvendig for Sovjetunionen å gripe inn fordi krigen i begynnelsen gikk i Nord-Koreas fordel. Og senere da Nord-Korea ble drevet på defensiven grep Kina inn for å støtte Nord-Korea.

I første del av krigen trakk nordkoreanske soldater seg nedover Sør-Korea, og de amerikanske og andre FN ledende soldater måtte trekke seg tilbake. Vendepunktet kom da den amerikanske generalen, øverstkommanderende for FN Styrkene General Douglas Mac Arthur satte i land marinesoldater sør for den 38 breddegrad, og de nord-koreanske soldatene ble drevet tilbake til grensen. Senere gikk FN soldatene over grensen og over på nordkoreansk side. Dette medførte at Kina kom med i krigen og FN soldatene ble raskt drevet tilbake. Fra sommeren 1951 stabiliserte fronten seg rundt den 38 breddegraden, men kampene langs grensen varte helt frem til juli 1953, da ble det underskrevet en avtale om våpenhvile. (Kissinger 2014, s 290)

Koreakrigen fikk alvorlige følger for amerikansk utenrikspolitikk både i Europa og i Asia. USA mistet sin «aura» av uovervinnelighet som de hadde hatt siden andre verdenskrig, og samtidig mistet de litt av sin retningssans (Kissinger 2014, s 295).

Amerikanerne la etter krigen større iver i oppbyggingen av NATO som en handlekraftig organisasjon. USA hadde også fått en ny president – Eisenhower. Han ble kjent for å oppruste USAs forsvar i tillegg til andre NATO-lands forsvar. Man fikk dermed økt amerikansk press for å oppruste Vest-Tyskland også, slik at dette strategiske viktige landet kunne yte et militært bidrag til NATO. I Asia fikk man en på skynding av samarbeidet med Japan, og man fikk også opprettet viktige militæravtaler som for eksempel ANZUS og SEATO, som nevnt tidligere i oppgaven, i tillegg til en kraftig opptrapping i amerikansk støtte til regimet i Sør-Vietnam.

Det kinesiske inngripen i Koreakrigen førte også til en fullstendig revurdering på amerikansk side, av forholdet mellom Sovjetunionen og Kina. Mens man tidligere hadde vært

oppmerksom på motsetningsforholdet som kan ha vært tilstede på, ble man nå svært opptatt av den monolittiske verdenskommunisme, og kom i praksis ikke til å se noe forskjell på regimene som hadde makten i Moskva (Sovjetunionen) og i Peking (Kina). Ikke bare var Korea en taper av denne krigen, Sovjetunionen fremstod også som tapende. De hadde støttet med betydelige midler og utstyr som de ikke fikk betalt for i etterkant (Kissinger 2014, s 294-295).

Da Eisenhower ble president lovet han å gjøre slutt på Koreakrigen, han ønsket også å normalisere forholdet til Sovjetunionen. Denne normaliseringen kom til uttrykk gjennom Genèvekonferansen i 1955, hvor både Khrusjtsjov og hans forsvarsminister Bulganin deltok. På en annen side gav Eisenhower ut «Eisenhower-doktrinen» som gikk ut på å gi militær støtte til «forsvar mot kommunistisk aggresjon» i 1957. Eisenhowers utenriksminister John F. Dulles ble kjent for sin kompromissløse kamp mot kommunismen og var en av dem som gikk inn for bruk av atomvåpen (Reeves 2019).

4.1.8 Endringer i Sovjetunionen

Josef Stalin døde i 1953, rett før det ble signert en avtale om våpenhvile i Koreakrigen. Hans død førte med seg en periode med kollektivt lederskap i Sovjetunionen, og mellom Stalins død i mars 1953 frem til februar 1955 var Sovjetunionen ledet av Georgij Malenkov, som var formann for ministerrådet, Nikita Khrusjtsjov, første sekretær for Sovjetunionens kommunistparti, og utenriksministeren Vyacheslav Molotov (Ponton, 1994. s 49) Under disse tre begynte en rekke politiske reverseringer rettet mot det som ble kalt de-staliniseringen. Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP) og statsbyråkretsene ble omorganisert for å fjerne personer som ennå støttet Stalins styreform. En ny politikk kjent som «Den Nye kursen» hadde som mål å redusere antall byråkrater, gi materielle insentiver, overgi beslutningsprosesser til lavere nivåer, og øke myndigheten til store fabrikkdirektører og fagforeningsansatte. Denne nye politikken var ment spesielt for å øke den generelle levestandarden i Sovjetunionen (Ponton, 1994, s 49-50).

Det ble flere maktkamper mellom de tre lederne, og seirende til slutt ble generalsekretær Nikita Khrusjtsjov. Han var en annen type leder enn det Stalin hadde vært, og kritiserte ved flere anledninger Stalins forbrytelser. Spesielt kan nevnes hans «hemmelige tale» (talen er kalt den hemmelige tale fordi den aldri ble publisert i Sovjetunionen) til den tjuende

partikongressen i 1956, hvor Khrusjtsjov tar sterk avstand fra Stalins forbrytelser mot partiet (Ponton,1994, s 46-47).

I en artikkel i Aftenposten datert 24 desember 2006 ¹² sier journalist Kjell Dragnes i sin overskrift i artikkelen: *Talen (og lekkasjen) som rystet verden*

«SPRENGKRAFT. Politiske lekkasjer er ikke ukjent. Men vi må 50 år tilbake for å finne en lekkasje som virkelig forandret verden - offentliggjøringen av Nikita Khrusjtsjovs tale om Stalin»

I artikkelen forteller Dragnes først og fremst om hvordan den ble lekket og til hvem. Men det fremkommer også hvor viktig denne talen var for mange.

«... holdt førstesekretær i det samme kommunistparti, Nikita Khrusjtsjov, sitt oppgjør med Stalin, med Stalins forbrytelser mot alle folkeslag i det multietniske Sovjetunionen og med personkulturen rundt den kopparrete, presteutdannede, paranoide diktatoren. Talen var hemmelig. Det var for mye sprengstoff i den til at den kunne fremføres i all offentlighet. Det ville — for å si det med Ibsen - vært å ta livsløgnen fra dem som trodde på det kommunistiske system»

Khrusjtsjov ble kjent for nettopp denne avstaliniseringen, men ikke alt ble endret til det bedre allikevel.

Sovjetunionen forble også under Khrusjtsjov, et totalitært diktatur (Skagestad, 2017, s 90). Skagestad hevder at man kan ikke komme bort fra at Khrusjtsjov i løpet av sine elleve år som Sovjetunionen leder ikke bare tok gode avgjørelser. I utenrikspolitikken sto Khrusjtsjov på den ene siden for avspenning av den kalde krigen, men på den andre siden var han aggressiv både i sine ord og handlinger. Her kan blant annet nevnes byggingen av muren i Berlin, og ikke minst utplasseringen av missiler med atomstridshoder på Cuba og krisen som fulgte. Dette brakte i oktober 1962 Sovjetunionens forhold til USA på randen av en tredje verdenskrig (Skagestad, 2017, s 90)

---

¹² <https://www.aftenposten.no/meninger/i/470PG/Talen-og-lekkasjen-som-rystet-verden>

4.1.9 Suezkrisen

I sin tid hadde Stalin prøvd å konkurrere med Truman om å være mest pro-israelsk. I FN stemte Sovjet for å dele Palestina, og tapte bare så vidt for USA i kappløpet om å være først ute med å anerkjenne den jødiske staten. I den påfølgende israelsk-arabiske krigen i 1948 stemplet Moskva araberne som den aggressive part, og våpen ble sendt fra Øst-Europa til Israel. Utgangspunktet for den daværende Sovjetiske politikken var et ønske om å få Storbritannia ut av Midtøsten så snart som mulig. Britene var ennå mektige og hadde store styrker plassert i Midtøsten og i det Indiske hav (Lundestad 2015 s. 66-67). Dessverre kjølnet de Sovjet-Israelske forbindelsene fort fordi Israel fulgte en klar vestorientert kurs, selv om de hadde en sosialistisk innenrikspolitik. I tillegg var det ingen hemmelighet at Kremles holdning overfor de sovjetiske jødene også bidro til at forholdet kjølnet. I 1954 brukte Sovjetunionen sin vetorett i FNs sikkerhetsråd for å støtte de arabiske landene mot Israel. Daværende president i Egypt, Gamal Abdel Nasser, fikk kjøpt våpen av Sovjetunionen. Sovjetisk innflytelse i Midtøsten var nå økende, men ennå ikke på nivå med vestens innflytelse (Lundestad 2015 s, 67-68)

I juli 1956 nasjonaliserte Nasser Suezkanalen. Bakgrunnen for dette var i hovedsak en reaksjon på at Storbritannia og USA ikke var villige til å gi Egypt støtte til bygging av Aswandammen slik Egypt var blitt forespeilet. USA reagerte på Nassers åpning mot Sovjetunionen (ref. våpenhandelen), og forsøkene på en fredelig løsning mislyktes. I oktober samme år gikk Storbritannia og Frankrike i samarbeid med Israel til krig mot Egypt, uten å informere USA på forhånd (Gaddis 2007 s, 92). Storbritannia hadde store interesser i Suezkanalen, både i driften av kanalen, og fordi den var et forbindelsesledd mellom Asia og Europa. I tillegg var den britiske regjeringen irritert på Nassers forsøk om å redusere britisk innflytelse i Midtøsten (Lundestad 2015, s 67-68).

Sovjetunionen valgte en lav profil i første fase av konflikten, men truet senere med å bruke atomraketter mot de to vestmaktene, Storbritannia og Frankrike, og med å sende Sovjetiske frivillige til å støtte Egypt. Denne trusselen var ifølge Gaddis «*en spontan innskyttelse med sikte på å avlede oppmerksomheten fra blodbadet i Budapest*» (les opprøret i Ungarn). Disse truslene kom noe sent, USAs holdning til krisen hadde da en større betydning (Lundestad 2015 s, 68).

President Eisenhower truet Storbritannia med å nekte dem et valutalån de sårt trengte. Både Storbritannia og Frankrike var også avhengige av oljen fra USA nå som Suezkanalen var

stengt. Storbritannia og Frankrikes angrep ble en fiasko, og forsøket undergravde Storbritannias innflytelse i Østen (Lundestad 2015 s, 68). Storbritannia var ikke lenger like mektig, og verden var for alvor blitt bipolar. Sovjetunionen fortsatte å støtte Egypt, blant annet med byggingen av Aswandammen. Forholdet mellom USA og Storbritannia spilte altså en stor rolle under den kalde krigen. Alliansen dem imellom var viktig, spesielt for Storbritannia. Mange i USA var veldig opptatte av at USA skulle bli mektigere enn Storbritannia. Under andre verdenskrig var dette spesielt synlig, men også under den kalde krigen var dette et mål for USA.

Suezkrisen markerer derfor et skille. De gamle europeiske stormaktene, Storbritannia og Frankrike sto avkledd tilbake, mens USA og Sovjetunionen økte sin innflytelse i disse områdene.

Suezkrisen er også et eksempel på den ideologien (realismen) President Eisenhower holdt seg til, i liket med Roosevelt og Truman. Han var opptatt av å vise amerikansk makt og fremskrittet av amerikanske idealer, og var villig til å bruke amerikansk makt til å fjerne valgte ledere når de syntes å komme i konflikt med amerikanske interesser (Diamond 2016 s. 420).

4.1.10 Berlinmuren

I 1961 ble John F. Kennedy ny president i USA. Han var fast bestemt på å fastholde USAs ansvar for verdensfreden. Khrusjtsjov og Kennedy møttes for første gang i Wien 3-4 juni 1961. På dette møtet kom Khrusjtsjov med et ultimatum vedrørende den spente situasjonen i Berlin. Han truet med å normalisere forholdene i Berlin, og på den måten nekte all adgang til Vest-Berlin for de allierte, dersom ikke byens status ble avklart innen seks måneder.

Khrusjtsjov anså den unge og nye Kennedy for å mangle nok ryggrad til å bli en sterk leder, mens Kennedy senere fortalte sin bror, Robert Kennedy at å forhandle med Khrusjtsjov var som å forhandle med deres egen far, noe som var vanskelig (Beschloss.1991, s 234 i Prestmo,2003, s 17). Tidsfristen på 6 måneder ble noe forlenget, men spenningen i Europa økte og kulminerte ved reisningen av Berlin muren i august samme år. Sovjetiske styrker hjalp østtyskerne med å bygge muren, mens vestmaktene på sin side ikke gjorde noen forsøk på å stoppe byggingen. Spenningene mellom USA Og Sovjetunionen økte derfor raskt i denne perioden (Lundestad 2015, s 79). Berlin muren ble for mange den kalde krigens sterkeste symbol i Europa.

Blum hevder at det finnes to hovedgrunner til at muren ble bygget:

1. Vesten forårsaket store og kontinuerlige problemer med øst ved å bruke en kampanje for å rekruttere østtyske fagfolk og faglærte arbeidere som hadde blitt utdannet på bekostning av kommunistregjeringen. Dette førte til slutt til en alvorlig arbeids- og produksjonskrise i øst. Som en indikasjon på dette skrev The New York Times i 1963: "Vest-Berlin led økonomisk av veggens og mistet ca. 60 000 dyktige arbeidere som hadde pendlet daglig fra deres hjem i Øst-Berlin til deres arbeidsplasser i Vest-Berlin
2. I løpet av 1950-tallet innførte amerikanske kalde krigere i Vest-Tyskland en uheldig kampanje med bruk av sabotasje for å gjøre et forsøk på å forandre eller svekke Øst-Tyskland. Sabotasjen var designet for å kaste det økonomiske og administrative styret i øst. CIA og andre amerikanske etterretnings- og militærtjenester rekrutterte, utstyrte, utdannet og finansierte tyske aktivistgrupper og individer, både fra vest og øst, for å gjennomføre diverse handlinger både i form av handlinger som gjenkjennes som ungdomskriminalitet og helt til det vi kan kalle terrorisme; Alt for å gjøre livet vanskelig for det østtyske folk og svekke deres støtte til regjeringen; Alt for å få kommunistene til å se dårlig ut (Blum 2014, s 206). Etter at Øst-Berlin flere ganger hadde prøvd å få en slutt på sabotasjen mot dem, innførte de strengere grensekontroll fra vest, noe som til slutt førte til reisingen av Berlinmuren.

Om muren ble bygget fordi Øst-Berlin ikke lenger orket terrorismen fra Vest-Berlin, eller om det var fordi man ville forhindre personer fra Øst-Berlin å komme seg over til Vest-Berlin synes vanskelig å finne klare svar på. Dette er et godt eksempel på at det ofte er flere sider av en sak. Det har vist seg utfordrende å finne kilder som støtter opp om Blums teori, men i en artikkel skriver Lars Terje Hellum dette:

«Slavehandel var ett av flere nedsettende uttrykk for flukten fra Øst-Tyskland som ble benyttet i propagandaen mot vesten for å unngå å snakke om det egentlige problemet; at mange av de som rømte landet var blant de best utdannede og dyktigste, og at om det fortsatte ville mangelen på kvalifiserte arbeidstakere få landet til å gå i stå.» (Hellum 2014)

4.1.11 Cuba-krisen - økt fare for krig

Den kalde krigen utviklet seg i bølger med faser av relativ avspenning og akutte kriser. Cuba-krisen var den enkeltkrisen der krigsfaren var aller størst. I dokumentaren «Cuba Libre», får man se nærmere på Cubas rolle under Cuba-krisen og en bredere forståelse for hvordan det kunne gå så langt. Cuba er et land som ikke ble uavhengig før i 1902, og de falt da raskt under USAs innflytelse, mye på grunn av Cubas geografiske plassering som er 145 km fra den amerikanske kysten. Cubanerne eksporterte råvarer til USA, og amerikanske bedrifter bygde opp Cubas infrastruktur hvorpå de dermed kontrollerte Cubas økonomi. Det var ingen Cubanske politikere som dristet seg til å bryte med USA – før Fidel Castro begynte å kvitte seg med amerikanske bedrifter i 1960.

Fidel Castro skapte en revolusjon, og selv om han benektet at han var kommunist, ble politikken hans stadig mer radikal. Dette hadde Sovjetunionen naturlig nok ikke hadde noen imot. Amerikanerne svarte på Castros ødeleggelse av amerikanske firmaer med å begrense inntaket av sukker fra Cuba, noe som utgjorde en økonomisk belastning for landet. På denne tiden var det mange cubanere som søkte eksil i USA, og Castro måtte ut å lete etter nye handelspartnere. Cuba dannet en allianse med Sovjetunionen tidlig på 1960- tallet. Fidels Castros bror, Raul, og den nå ikoniske revolusjonære Ernesto «Che» Guevara, som ble utnevnt som industriminister og sentralbanksjef av Castro, var opptatt av å ha tette bånd til Moskva og Sovjetunionen. De hadde et stort ønske om å gjøre Cuba til et kommunistisk land. For å oppnå dette fikk de støtte fra Sovjetunionen. Sovjetunionen støttet Cuba økonomisk og Cubas allianse med Sovjetunionen bekymret spesielt USAs regjering og de cubanerne som nå var i eksil.

Eisenhower var helt i slutten av sin presidentperiode i 1960. Han planla på denne tiden en invasjon av Cuba for å erstatte Fidel Castro, å få slutt på den kommunistiske revolusjonen. Da John F. Kennedy overtok som president i USA i 1961 var det derfor forventet at han skulle følge opp planene Eisenhower hadde for Cuba. USA prøvde derfor i 1961 noe halvhjertet å invadere landet ved hjelp av cubanerne i eksil, men feilet (Prestmo, 2003, s 6). Fidel Castro sa etter dette at forholdet mellom Cuba og USA var ødelagt, og deklarerer Cuba som sosialistisk. CIA, som var med i planleggingen av den mislykkede invaderingen, endret nå sin strategi. De planla å drepe Castro, og det sies at de prøvde hele 638 ganger, uten hell.

President Kennedy og hans regjering var opptatte av å fjerne Fidel Castro, men de hadde ingen hensikt å skape en krig på bakgrunn av dette. Selvsagt blir forholdet og konflikten mellom USA og Cuba enda kjøligere med bakgrunn av CIAs gjentatte forsøk på å ta livet av Fidel Castro.

Castro visste at han på ingen måte klarte å stå imot om USA skulle iverksette en militær invasjon. Hans eneste proaktive handling mot dette var å ha sovjetiske styrker på Cuba. Han sendte sin industriminister til Moskva, offisielt for å forhandle om mulige handelsavtaler, men Cubas egentlige intensjon for reisen var å inngå en militærpakt med Sovjetunionen. Planen ble at sovjetiske atommissiler skulle utplasseres på Cuba hvor målet var å beskytte Cuba, i tillegg til at Sovjetunionen nå fikk en mulighet til å komme nærmere sin fiende – USA. Dette var en måte for Khrusjtsjov å utjevne det han så på som en skjev maktbalanse mellom Sovjetunionen og USA, og samtidig sikre den cubanske sosialistiske staten fra en eventuell amerikansk ledet invasjon (Khrusjtsjov, 1974, i Prestmo, 2003, s 6).

Khrusjtsjov fikk samtidig vist sin misnøye med USA sin installering av atommissiler i Tyrkia, på grensen til Sovjetunionen, og han hadde enda et formål med denne utplasseringen: Han ville gjennomføre dette uten at USA viste om det, og når missilene var operative var hans plan å reise til Cuba, der han sammen med Castro ville annonsere at Sovjetunionen nå hadde overtaket.

I mai 1962 seilte nesten 300 handelsskip til Cuba lastet med blant annet 36 atomstridshoder, flere missiler og bombefly. USAs spionfly oppdaget at forsendelser fra Sovjetunionen til Cuba hadde økt betraktelig, men de var på dette tidspunktet ennå ikke klar over hva skipene hadde med seg, eller hva årsaken til den økte trafikken var. Amerikanerne begynte å fly over de sovjetiske fartøyene, men utad så det ikke ut som om de fraktet annet enn biler, landbruksutstyr etc. I tillegg gikk mannskapet på de sovjetiske fartøyene i sivile klær. Det var derfor vanskelig å vite at dette var soldater som fraktet noe helt annet. Sovjetunionen plasserte hele 43 000 sovjetiske soldater på Cuba, og opprettet baser uten at USA fikk dette med seg. Allerede i september 1962 var utplasseringen ferdig, og de fleste missilene var klare til å avfyres. Selv om USA etterretning fulgte ekstra godt med på hva som skjedde, trodde de bare at det var noen få sovjetiske militærrådgivere på Cuba – og ikke mer.

Retten før Khrusjtsjov skulle komme på besøk til Cuba for å erklære sitt overtak overfor USA, fikk Kennedy se et flyfotografi tatt av et missilanlegg på Cuba. Kennedy visste ikke om

missilene var operative, og sto nå overfor den vanskeligste avgjørelsen til nå i hans presidentperiode.

På dette tidspunktet kjente både Kennedy og Khrusjtsjovs på økende press fra egen administrasjon, militære ledere og ikke minst fra folket. Khrusjtsjov sin kontroll i Øst-Europa var vakkende og hans generaler krevde stadig mer og dyrere våpen. Folket hans gjorde opprør i protest mot for lite mat og Kinas formann, Mao, kritiserte Khrusjtsjov åpenlyst. I USA kjente Kennedy på presset da republikanerne sommeren 1962 så en anledning til å gjengjelde Kennedys kritikk av tidligere President Eisenhowers Cuba-politikk. Kennedys tilsynelatende toleranse (slik hans motstandere så det) med den sovjetiske opprustningen av Cuba ble derfor hånet av hans motstandere (Prestmo,2003, s 22)

16. oktober 1962 opprettet President Kennedy en spesialkomite bestående av femten betroede rådgivere. Denne komiteen ble senere kalt Executive Committee of the National Security Council (ExCom). De neste ukene drøftet komiteen hvordan USA skulle forholde seg til denne sovjetiske utfordringen, og man sto til slutt med to alternativer. Et flyangrep mot basene, eller en blokkade av øya kombinert med krav om at Sovjetunionen selv måtte trekke våpnene tilbake. Kennedy valgte til slutt å gå for det siste og informerte om dette i en dramatisk fjernsynstale den 22. oktober (Njølstad 1993, s 5)

«But this secret, swift, and extraordinary build-up of communist missiles. in an area well known to have a special and historical relationship to the United States and the nations of the western Hemisphere, in violation of Soviet assurances. and in defiance of American and hemispheric policy, the sudden, clandestine decision to station strategic weapons for first time outside of soviet soil, is a deliberate provocative and unjustified change in the status quo which cannot be accepted by this country if our courage and our commitment are ever to be trusted again by either friend or foe..”

Kennedy la frem flere steg som skulle iverksettes umiddelbart. Noen av dem var:

1. Alle skip med destinasjon Cuba uansett hvor de kom fra, skulle snu om de inneholdt offensive våpen
2. Det skulle være USAs politikk å betrakte et hvert kjernefysisk angrep lansert fra Cuba, mot en nasjon på den vestlige halvkule, som et angrep på USA.

3. Det skulle innkalles til krisemøte i sikkerhetsrådet for å gripe tak i denne siste sovjetiske trusselen mot verdens fred. I tillegg krevde Kennedy omgående demontering og tilbaketrekking av støtende våpen i Cuba, under tilsyn av FN observatører.

4. Kennedy oppfordret også Khrusjtsjov til å stoppe, og eliminerer denne hemmelige, hensynsløse og provoserende trusselen mot verdensfreden. Han ba Khrusjtsjov om å forlate kursen han gikk mot (verdensherredømme), og heller bli med i en historisk innsats for å avslutte det farlige våpenkappløpet og forandre menneskets historie.

Kennedy visste nå at missilene var operative, og satte USAs atomstyrker på nest høyeste beredskap (DEFCON 2). Khrusjtsjov på sin side ba skipene sine om å ignorere den amerikanske karantenen og verden var nå virkelig på randen av en atomkrig.

Da sovjetiske styrker på Cuba skøyt ned et militært amerikansk fly, beskyldte både Sovjetunionen og USA hverandre for å ville starte en krig. Bak kulissene foregikk det samtidig møter mellom amerikanske og sovjetiske diplomater, for å finne en løsning på krisen som nå var oppstått.

En viktig bok som analyserer avgjørelser som ble tatt under Cubakrisen er «*Essence of Decision*» av Allison Graham (1999). Han bruker cubakrisen til å gi et vesentlig faglig bidrag til forståelsen av myndighetsbeslutninger. Ved å organisere essensielle deler av krisen i tre forskjellige teoretiske modeller. Den «Rasjonelle skuespiller modellen», organisasjonsprosessmodellen og "Regjeringspolitikk" -modellen. Hver av disse modellene tar opp følgende spørsmål:

- (1) Hvorfor satte Sovjetunionen strategiske offensive missiler på Cuba?
- (2) Hvorfor reagerte USA med en sjøkarantene av sovjetiske forsendelser til Cuba?
- (3) Hvorfor ble rakettene trukket tilbake?

Den rasjonelle skuespiller modellen bygger på det overordnede rasjonelle skuespillerparadigmet, og er knyttet til konsepter som rasjonelt valg og spillteori. Allison vurderer den akademiske litteraturen, så vel som løgn om utenrikspolitikken, som begge, domineres av analogien mellom nasjonen og en individuell person. Vanligvis ser en rasjonell skuespillerforklaring USAs beslutning om å pålegge en blokade som det beste valget når det gjelder amerikanske interesser. Det viser beslutsomhet, men unngår samtidig et aggressivt

angrep og plasserer ballen tilbake i sovjetkampen. I tilfelle utbruddet av et militært sammenstøt ville en konflikt i Karibien sette USA i en fordelaktig posisjon. Samlet svinger en kritisk overtone gjennom hele undersøkelsen av denne klassiske modellen, som ser staten som en enhetlig beslutningstaker med bestemte mål. Det er portrettert som en for enkel redegjørelse for en ganske abstrakt og innviklet hendelse. Dermed er Allison's utfordringer på den første modellen at dens forklarende verdi er begrenset (Vanhoonacker 2015 s, 4).

Organisasjonsprosessmodellen motsetter seg det radikale synet på myndigheter som sentralt kontrollerte og perfekt informerte aktører. Regjeringens konseptualiserte oppførsel som produsent av store organisasjoner, som handler autonomt, men koordineres av regjeringens ledere. For å redusere kompleksiteten til oppgavene de står overfor, opererer organisasjoner i henhold til forhåndsdefinerte rutiner og standardregler. De som ønsker å forstå formelle myndighetsbeslutninger, må derfor undersøke alternativene som er definert av de ulike relevante organisasjonene. Selv om den endelige avgjørelsen forblir hos regjeringen, vil dens valg bli begrenset til menyen med alternativer presentert av organisasjonene. Under Cubakrisen dominerte to store alternativer debatten: et luftangrep og en blokad. Ifølge forklaringen fra organisasjonsprosessmodellen, definerte organisasjonene "hva presidenten trodde amerikansk militærutstyr og personell var i stand til å utføre," og til slutt bestemte seg for hans valg (Allison 1971 s, 124 i Vanhoonacker 2015 s, 4-5)

Den tredje konseptuelle "regjeringsspolitikk" -modellen argumenterer for at identiteten til de enkelte aktørene betraktes, og ser statlig handling som resultat av en forhandlingsprosess blant sentrale aktører på høyeste nivå. Dette inkluderer ikke bare politiske ledere, men også tjenestemenn på toppnivå. Avhengig av deres organisatoriske tilhørighet og personlige tro og interesser, vil disse aktørene uttrykke forskjellige preferanser. Regjeringens beslutning er resultatet av dette konkurransedyktige politiske spillet. I lyset av de tre spørsmålene, kan den amerikanske avgjørelsen om å velge en blokad best forklares som resultat av forhandlingsprosessen som fant sted blant presidentens mest respekterte rådgivere som samlet seg i EXCOM. (Vanhoonacker 2015 s, 5-6)

I følge Allison var det den tredje modellen som ble brukt under møtene i EXCOM. Den store oppmerksomheten boken mottok, betyr imidlertid ikke at studien var ukontroversiell. Til tross for, eller kanskje på grunn av sin vidtrekkende innvirkning og fremtreden, har hvert aspekt av det faktiske innholdet i *Essence of Decision* blitt utsatt for kritikk og akademisk debatt i

etterkant (Vanhoonacker 2015 s, 6). Likevel kan vi forstå modellene og hvordan de er fremstilt og samtidig kjenne seg igjen i dagens politiske utfordringer. Allison's bok er derfor viktig for å synliggjøre hvordan cubakrisen ble avgjort.

I slutten av oktober 1962 foreslo Khrusjtsjov en avtale for Kennedy. Han var da forberedt på å fjerne sine atommissiler fra Cuba, mot at USA lovet å aldri invadere Cuba, og i tillegg måtte USA trekke tilbake alle sine missiler fra Tyrkia (Lundestad 2015, s 73).

Kennedy godtok denne avtalen og atomtrusselen var over. Castro var naturlig nok ikke fornøyd med dette utfallet og Khrusjtsjov inviterte han til Sovjetunionen på et offisielt besøk i håp om å formilde inntrykket etter at han trakk ut sine styrker og missiler. Forholdet mellom Cuba og Sovjetunionen bedret seg noe etter dette.

Kritikeren Blum har sagt at Cubakrisen ikke var så nærme en varm krig som mange var så redd for, med den begrunnelsen at en slik frykt var basert på troen om at et eller begge land var klare og villige til å frigjøre sine atomvåpen. Dette lå midlertidig aldri i kortene, fordi det gjensidig sikret en ødeleggelse av hverandre. I 1962 hadde atomarsenalene i USA og Sovjetunionen vokst seg så store at ingen stormakt kunne ødelegge den andres gjengjeldsstyrke ved å starte en missilkrig, selv ikke med et overraskende angrep. Sovjetunionens leder lette bare etter likestilling. USA hadde tross alt både missiler og baser allerede på plass i Tyrkia, og andre missiler i Vest-Europa som pekte direkte mot Sovjetunionen (Blum 2014, s 216)

I sin egen bok «Khrusjtsjov minnes» fra 1971 skriver Khrusjtsjov dette:

«Det var under mitt besøk til Bulgaria at jeg først kom på en ide å installere raketter med atomstridshoder på Cuba, uten å la amerikanerne finne det ut før det var for sent å gjøre noe med det[...]. Hvis vi i hemmelighet installerte rakettene, og hvis amerikanerne oppdaget rakettene etter at de var bragt i stilling og gjort klar til aksjon, så ville amerikanerne betenke seg to ganger før de utslettet dem med militære midler.... Hovedsaken var at installeringen av våre raketter på Cuba ville, mente jeg, få De Forente Stater til å avholde seg fra en overilet militær aksjon mot Castros regjering. I tillegg til å beskytte Cuba ville våre raketter regulert det vesten liker å kalle «maktbalansen». Amerikanerne hadde omgitt vårt land med militær baser og truet oss med atomvåpen, og nå skulle de lære hvordan det føles å ha fiendtlige raketter rettet mot seg. Vi ville ikke annet enn å gi dem litt av deres

egen medisin. Og det var på tide at Amerika fikk lære hva det vil si at ens eget land og ens eget folk er truet.» (Khrusjtsjov 1971, s 459-460)

Etter krisen på Cuba var både Kennedy og Khrusjtsjov nervøse for at det kunne komme flere slike kriser, og at en ny krise kunne føre til en uønsket utvikling av den kalde krigen. Det ble derfor opprettet en «hot line¹³»- en direkte kommunikasjonslinje mellom lederne på begge sider av «jernteppet».

Kennedy var i sin korte periode som USAs president opptatt av frihet, menneskers frie valg og jobbet for en ny økonomisk reform. Han la derfor fornyet vekt på liberalisme og verdiene av denne, fremfor realismens maktfokus (Diamond 2016 s. 420). Dette gjorde Kennedy forskjellig fra de foregående presidentene. Kennedys fokus på liberalisme gjorde han likevel ikke spesielt fredelig (les Vietnamkrigen og invaderingen av Cuba).

4.1.12 Nye ledere og avspenningspolitikk.

I 1963 ble President Kennedy skutt og drept og visepresident Lyndon B. Johnson overtok. I perioden mellom 1963 og 1975 var det fra sovjetisk og amerikansk side fokus på det som ble kalt avspenningspolitikken. En stor grunn til at det i disse årene ble satt søkelys på å ordne forholdet mellom stormaktene var at Sovjetunionen, USA og verden hadde sett ned i avgrunnen på hva en krig kunne utgjøre. Man kan si at de hadde fått en «eyeopener», og stormaktene var nå innstilt på å forhindre at noe av det som skjedde på Cuba skulle kunne skje igjen (Lundestad 2015, s 80-81).

Både Kennedy og nå Johnson var opptatt av å bekjempe fattigdom, og satte søkelys på innenrikspolitikken i begynnelsen av avspenningsperioden. USAs forsvarsbudsjett ble derfor betydelig redusert.

Sovjetunionen mente at denne avspenningen var nødvendig for å hindre en ny storkrig, men de ideologiske motsetningene mellom kommunisme og kapitalisme ville fortsatt bestå.

Bresjnev hevdet på den 25.partikongress i 1976:

---

¹³ Linjen ble brukt for første gang da Israel utkjempet seksdagerskrigen mot sine arabiske naboer i 1967. USA og Sovjetunionen sendte flåter til det østlige Middelhavet, men orienterte hverandre slik at misforståelser ikke utløste voldelige reaksjoner. <https://historienet.no/krig/den-kalde-krigen/den-kalde-krigen-hva-var-en-hotline>

«Detente avskaffer ikke på noen måte, og kan ikke avskaffe, klassekampens lover. Vi skjuler ikke det faktum at vi ser på detente (avspenningen) som en måte å skape gunstigere vilkår for en fredelig sosialistisk og kommunistisk frammarsj på». (Lundestad 2015 s, 102)

USA fant etter hvert ut at utviklingen i Sovjetunionen under avspenningsperioden hadde vært større enn utviklingen i USA, og ønsket å begrense dette for å holde seg på «tronen» som den ledende stormakten i verden. I 1965 ble man igjen mer fokusert på det utenrikspolitiske, og spesielt krigen i Vietnam. Selv om forholdet mellom stormaktene holdt seg forholdsvis rolig i perioden, var de på hver sin side opptatte av andre konflikter og utenrikspolitiske diskurser.

I 1964 hadde Sovjetunionen fått nok av Khrusjtsjov og hans politikk. Han ble nå sett på som en belastning for regimet, og ble derfor avsatt i et kupp. Sovjetunionens nye leder, Leonid Brezhnev fikk under sitt styre signert flere avtaler med USA og økt stabilitet ble det fremherskende kjennetegnet i Sovjetunionen. Han satset på teknologisk fornyelse gjennom kjøp av vestlig teknologi. Brezjnev søkte å unngå konfrontasjoner med vesten, og det ble lagt mer vekt på kontinuitet. Men Brezjnev var også opptatt av å kontrollere alt innenfor sin egen innflytelsessfære (Gaddis 2007 s, 222)

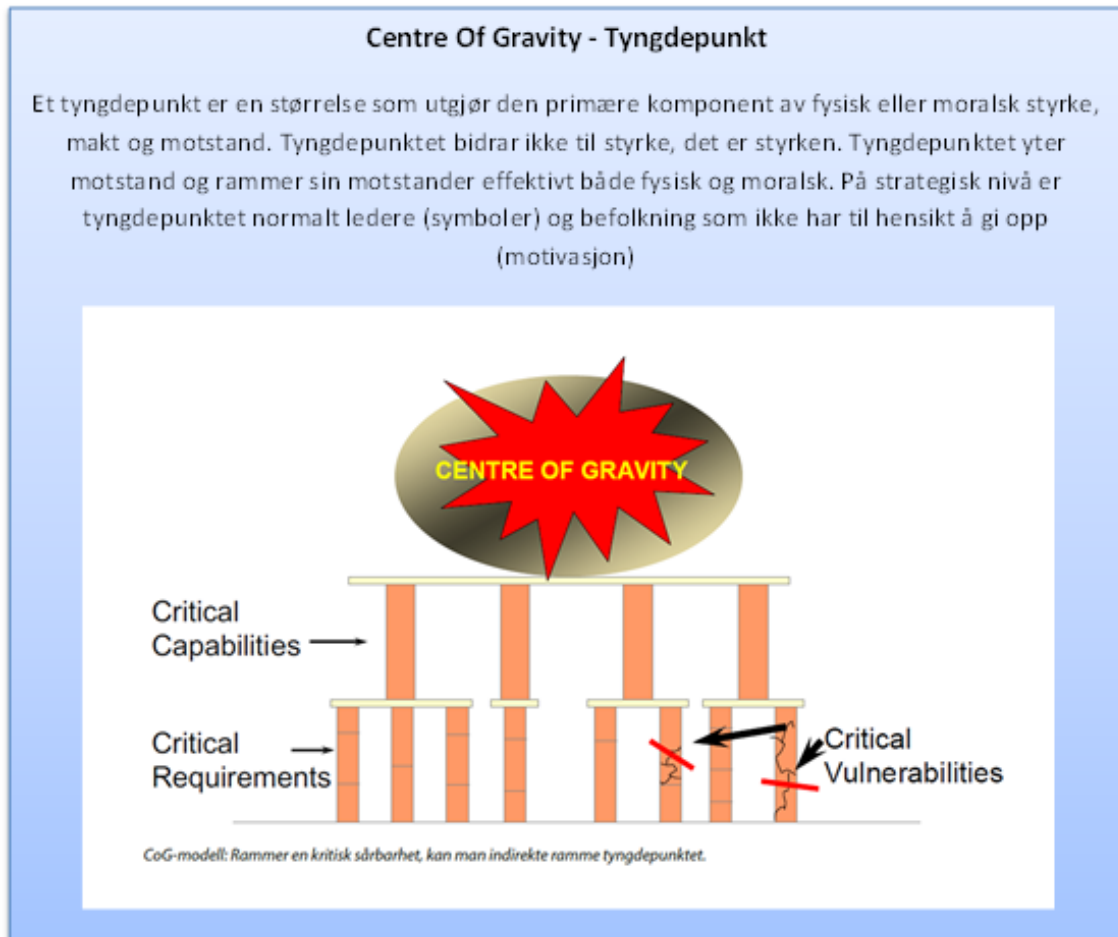
4.1.13 Vietnamkrigen

I 1965 gikk USA for alvor inn i Vietnamkrigen. Frankrike hadde trukket seg ut i 1954 og USA kom inn gradvis etter det. Tidligere hadde USA støttet regjeringen med logistikk og i all hemmelighet noen militære styrker. Nå gikk USA inn med større skyts. President Johnson økte raskt den amerikanske inngripen og han så på det som sitt personlige ansvar og gjennomføre den dramatiske opptrappingen de nå satte i gang. USA var nervøse for at Nord-Korea, støttet av Sovjetunionen og Kina skulle vinne krigen, og dermed føre Vietnam inn i en kommunistisk styreform (Lundestad 2015 s, 93-95)

Vietnamkrigen viste seg å bli den mest kostbare krigen til da for USA, og det sies at USA alene brukte over 150 milliarder dollar. Krigen ble også den mest kostbare i form av tap av menneskeliv (i perioden etter den andre verdenskrig). Rundt 58 000 amerikanske soldater mistet livet, mot ca. 35 000 under Koreakrigen. USA deltok i slutten av 1968 med hele 540 000 soldater (Lundestad 2015, s 93-94).

USA var så sikker på at en kommunistisk seier ville føre til en kommunistisk ekspansjon og gjorde derfor alt de kunne for å forhindre dette. Deres bombing i Vietnam skapte naturlig nok

også reaksjoner på hjemmebane. Store protester blant studenter og store deler av det amerikanske samfunn vokste i antall i slutten av Vietnamkrigen, og USAs befolkning kunne ikke lenger se noen klare grunner for at USA i det hele tatt skulle delta. Derfor tapte USA krigen. USA var nok militært mye sterkere, men folkeviljen for å ofre materiell og personell—det strategiske «Centre of Gravity» forsvant.

Figur 8: Centre of Gravity. STP 41 Stabshåndbok for Sjøforsvaret.

Det ble vanskelig for amerikanerne å forstå at man kjempet mot kommunisme og for demokrati og en fri verden, spesielt når man så at innsatsen heller ikke førte til noe særlig suksess. Når støtten fra folket forsvant, mistet man også viljen til å kjempe. Johnson bestemte

seg for ikke å stille til gjenvalg, mye på bakgrunn av at han nå så sine feilvalg i forbindelse med Vietnamkrigen, og i 1969 overtok Richard M. Nixon¹⁴ som USAs neste President.

Nixon var fra første stund klar på at USA skulle ut av Vietnamkrigen, og selv om krigen varte nesten hele hans første periode klarte han sammen med sin utenriksminister Henry Kissinger å avslutte USAs inngripen i krigen. Nixon og Kissinger gjorde historiske besøk til Kina og Sovjetunionen. Han reduserte spenningen mellom disse kommunistiske nasjonene og USA, og bidro til å sette scenen for å etablere formelle diplomatiske forbindelser. Han inngikk også viktige avtaler for å begrense produksjonen av atomvåpen. Kissingers arbeid for samarbeid og fred hadde mye å si for forholdet mellom USA og Sovjetunionen i perioden (Lundestad 2015 s, 93-98)

En våpenhvile ble signert i 1973, men denne brøt raskt sammen. Amerikanske styrker hadde ikke vært sterke nok til å vinne militært over Nord-Vietnam, men de hadde klart å forhindre en nordvietnamesisk seier. Da USA trakk seg ut av Vietnam snudde dette seg til Nord-Vietnams fordel. I 1975 erobret de kommunistiske styrkene Saigon, og like etter Saigons fall fikk kommunistene kontroll også i Laos. Vietnamkrigen var over og kommunistene hadde vunnet (Lundestad, 2015, s 96-98)

USAs nederlag i krigen var derfor et faktum. Krigen i seg selv hadde ikke noe særlig innflytelse på forholdet mellom Sovjetunionen og USA. Men den er enda et eksempel på kriger hvor stormaktene støttet hver sin side av konflikten. (Lundestad, 2015, s 98).

Selv om denne krigen ikke hadde en direkte innflytelse på forholdet mellom stormaktene var den et økonomisk tap for begge, og et enda større nederlag for USA, da krigen ble ansett som tapt og unødvendig av mange. Denne krigen var også et brudd på USA prinsipp om selvbestemmelse ifølge Horowitz.

«Intet sted har denne politikken vært mer tydelig enn under den amerikanske intervensjon i Vietnam. I 1945 ble Den demokratiske vietnamesiske republikk proklamert i et dokument med den amerikanske uavhengighetserklæringen som forbilde; og den ble til å begynne med anerkjent av den tidligere kolonimakten Frankrike. De denne makten allikevel søkte å gjenopprette kontroll i sitt gamle koloniområde [...] fant den støtte i USAs politikk. Ikke bare støttet Washington Frankrikes illegitime erobringsskrig med økonomisk og militær hjelp, men da

---

¹⁴. Nixon var veldig anti-kommunistisk. <https://www.history.com/topics/us-presidents/richard-m-nixon>

Frankrike mislyktes. tok Washington selv over kampen for å beseire den vietnamesiske republikk [...]. Faktum er at mer enn tjue år etter Vietnams uavhengighetserklæring blir de vietnamesiske bønder fremdeles angrepet av USAs væpnede styrker i noe som utvilsomt er blitt historiens mest grusomme og hensynsløse intervensjon.» (Horowitz i Eriksen 1970, s 36-37)

USA har konsekvent motarbeidet de store sosiale revolusjoner de selv har bestemt, for å undertrykke institusjoners makt og sikre seg selv. USA går på tvers av sine grunnleggende idealer, fordi den gruppen som utøver den dominerende makten har interesser som går på tvers av idealene og er den «herskende klasse» som bestemmer hvordan USA politikk føres. (Horowitz i Eriksen 1970, s 37-38).

President Johnson førte USA sakte tilbake til realismen som politisk tenkning og ideologi med sitt søkelys på oppdemmingen. Fokuset ble på USAs makt og «verdensherredømme» å fjerne den kommunistiske innflytelsen i andre land.

4.1.14 Da avspenningspolitikken i Europa mislyktes

I perioden 1963 til 1975 var forholdet relativt rolig mellom USA og Sovjetunionen. Dette ble endret i 1975. Avspenningspolitikken mistet sin kraft og forholdet ble raskt så dårlig at mange mente den kalde krigen var tilbake for fullt. Det viste seg at avspenningen hadde hatt forskjellige betydning for stormaktene. Sovjetunionen var fornøyd med et Status Quo i Europa, de gjennomførte tross alt en mer aktiv politikk i andre deler av verden i denne perioden. Etter Sovjetisk mening betød avspenningspolitikken at Sovjetunionen ble anerkjent som en stormakt på lik linje med USA, og at ingen større internasjonale spørsmål og problemer skulle løses uten at de var involvert (Lundestad, 2015, s 101-102).

Fulbright skriver i boken sin fra 1967 noen tanker om hvor USA muligens er på vei i denne perioden:

«Jeg tror ikke et øyeblikk at Amerika, med sine dypt forankrede demokratiske tradisjoner, sannsynligvis vil starte en kampanje for å dominere verden på en måte som Hitler og Napoleon. Det jeg frykter er at hun kan drive inn i forpliktelser som, med sjenerøse og velvillige hensikter, er så vidtgående og som vil overskride selv USAs store kapasiteter. Samtidig er det mitt håp [...] at Amerika vil unnslippe de dødelige fristelser av makt som har ødelagt andre store nasjoner, og vil i stedet begrense seg til bare det gode i verden som hun kan gjøre. Både ved direkte innsats og av kraften av sitt eget eksempel» (Fulbright 1967 s. 4)

Dette viser at USA var i ferd med å ikke klare å motstå fristelsene som økt makt og verdensherredømme. De var tydelig nervøse for Sovjetunionens kapasiteter og mål, og ønsket å unngå at Sovjetunionen vippet maktbalansen til sin fordel.

Sovjetunionen hadde i løpet av avspenningspolitikken periode styrket sin evne til å føre en mer global politikk, deres militære kapasitet ble sterkere, særlig til sjøs. De ble stadig mer aktive innenfor våpeneksport. Midt på 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet var Sovjetunionen faktisk blitt større enn USA på nettopp denne type eksport. Og det var ingen tvil om at Sovjetunionen prioriterte sitt forsvar høyere enn USA under avspenningsperioden (Lundestad, 2015, s 102-103). Ved Brezhnevs død i 1982 utgjorde Sovjetunionens militære utgifter hele 15 prosent av bruttonasjonalproduktet (Skagestad, 2017, s 97).

I perioden Brezhnev var leder i Sovjetunionen ble også Khrusjtsjov sitt forsiktige tilløp til liberalisering innen kultur reversert. En mer undertrykkende kultur var i anmarsj og flere rettsaker mot forfattere ble gjennomført. KGB (etterretningstjenesten og sikkerhetspolitiet i Sovjetunionen) fikk tilbake noen av sine fullmakter som de hadde under Stalin perioden, og infiltrerte regimekritiske organisasjoner. Det endte opp med titusenvis av politiske og religiøse fanger som levde under meget dårlige forhold, men det ble heldigvis aldri slike tilstander som under Stalins periode.

Sovjetunionens økonomiske feilgrep under Khrusjtsjov ble heller ikke bedre under Brezhnevs ledelse som beskrives som «stagnasjonenes tid», og de var avhengige av å importere korn fra for eksempel USA og Argentina (Skagestad, 2017, s 96)

Både USA og Sovjetunionen var involvert i flere kriger i perioden, spesielt i Afrika hvor de ofte støttet hver sin side av konflikten. Sovjetunionen ekspanderte sin rolle og det beste eksempelet på dette var da de invaderte Afghanistan i 1979. Dette var et av de mange farlige utenrikspolitiske manøvreringer som ble utført av unionen under Brezhnev (Skagestad, 2017, s 97).

Sovjetunionen og Afghanistan hadde tradisjonelt hatt et nært forhold, men da en islamsk geriljakrig startet, på bakgrunn av misnøye med det marxistiske styret, økt sovjetisk innflytelse, reformer som utdanning for alle, nye landbruksreformer etc. sendte Sovjetunionen inn sine styrker. Den sittende lederen i Afghanistan, Hafizullah Amin, ble drept og erstattet

med en mer sovjetisk-vennlig leder, Babrak Karmal. Dette ble den mest direkte sovjetiske intervensjon noe sted, og skapte tydelige reaksjoner fra flere land, deriblant USA (Lundestad, 2015, s 106)

Samtidig ønsket Sovjetunionen fortsatt avspenning med USA, noe som i senere tid er sett på som Brezhnevs eneste «utenrikspolitiske nyvinning av varig betydning». I 1975 ble konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa arrangert. Denne konferansen resulterte i Helsinki-sluttakten. Helsinki-sluttaktens prinsipper om grensenes ukrenkelighet ble en konservativ europeisk sikkerhetsarkitektur med sementering av status quo. Ingen lykkelig, stabil eller varig løsning skulle det vise seg å bli, men det ble en ordening som overlevde Brezjnev, og som derfor gikk inn i historien som en av hans meritter (Gaddis 2007 s, 226,

Det ble også iverksatt forhandlinger med USA om rustningskontrolltiltak, SALT-I avtalen. Et godt eksempel hvor Brezhnevs politikk kom til uttrykk (Skagestad, 2017, s 97). Den innebar at USA aksepterte at Sovjetunionen nå var likeverdig når det gjaldt kjernefysisk slagkraft. Den gav også legitimitet til logikken ved MAD (mutual assured destruction), at det å holde seg forsvarsløs mot et kjernefysisk angrep var den beste måten å forhindre at det inntraff på (Gaddis 2007 s, 238)

SALT – Strategic Arms Limitation Talks

SALT var forhandlinger som skulle begrense produksjon og utplassering av strategiske atomvåpen.

SALT I signert i 1972. Denne omfattet en begrensning av ABM-*anti Ballistic Missile* systemer og en interimavtale om begrensning av offensive strategiske våpen.

SALT II signert i 1979 og avløste interimavtalen. Denne inneholdt også en traktat om begrensning av offensive strategiske våpen og en protokoll som begrenser utplassering og tester av interkontinentale raketter og av cruise-missiler med rekkevidde på mer enn 600 km.

SALT II ble aldri formelt ratifisert i USA, men levde frem til 1986.

Figur 9 SALT

Etter hvert så Sovjetunionen at de hadde lite å vinne på å opprettholde avspenningen. Forhandlingene om SALT avtalen var i trøbbel (se pkt. 3.1.18), og Sovjetunionen fikk mindre teknologisk hjelp fra USA enn de hadde håpet. USA på sin side viste stadig større vilje til heller å støtte Kina, og dermed gi Kina fordeler på det økonomiske området istedenfor til Sovjetunionen (Lundestad, 2015, s 107).

USA hadde også forventninger til avspenningspolitikken. Forholdet mellom stormaktene hadde tross alt endelig beveget seg fra konfrontasjon til forhandlinger. Et tegn på hvordan USA så på seg selv kan man lese ut av uttalelsen til President Nixon da han signerte den første SALT avtalen i 1972: *«framtidens historikere vil skrive om året 1972 [...] at det var det året da Amerika hjalp til med å lede verden fra lavlandets konstante krig til det høye platå av fred»* (Lundestad, 2015, s 107). USA så altså på seg selv om landet som tronet på toppen-et verdenspoliti. En innstilling som sannsynligvis kan ha provosert Sovjetunionen.

Realismen som ideologi og utenrikspolitisk teori fortsatte under President Nixon. Han var opptatt av at USA skulle ha et politisk og militært overtak på Sovjetunionen og verden for øvrig.

I 1974 trakk President Nixon seg som følge av Watergateskandalen og Gerald Ford overtok. President Ford var tidlig ute med å videreføre Nixons utenrikspolitikk, han hadde også med seg Kissinger som utenriksminister som på sin side representerte kontinuiteten. Samtidig var motstanden mot avspenningspolitikken økende i USA. En av grunnene for dette var Ronald Reagans kampanje da han, samtidig med Ford, stilte som presidentkandidat i 1976. Reagan gikk hardt ut og mente av det kun var Sovjetunionen som hadde tjent på avspenningspolitikken. Selv om Reagan tapte valget fikk han stor oppslutning rundt sine uttalelser, samtidig ble USA mer bevisst på minussidene ved Nixon- Kissingers politikken. Denne politikken ble sagt å mangle en moralsk dimensjon (Lundestad, 2015, s 108-109).

Ford videreførte altså den realismen og tilnærmingen som Nixon hadde hatt. Det kan tenkes, i tillegg til Reagans uttalelser, at dette påvirket USAs bevissthet i forhold til den ønskede liberalistiske utenrikspolitikk fra uavhengighetserklæringen, som nå tilsynelatende var borte.

Under Ford ble det gjennomført et møte med den daværende sovjetiske lederen Brezhnev, møtet ble gjennomført i den hensikt å forberede SALT II forhandlingene. Resultatet av møtet ble en avtale der USA og Sovjetunionen skulle ha like mange atomraketter og

utskyttingsanlegg, og samtidig arbeide for å redusere antallene av begge disse (Hatt, 2002, s 10).

I 1976 tapte President Ford Presidentvalget mot den ikke like kjente Jimmy Carter som for mange var en ukjent person og som fremstod relativt liberal. President Carter ville også videreføre store deler av Nixon-Kissinger politikken, men hans administrasjon var delt i tre og mindre samstemt enn noen annen administrasjon i USA siden 2. verdenskrig: En fløy satte søkelys på menneskerettigheter og samarbeid med den tredje verden, og la derfor mindre vekt på øst-vest spørsmål. Den andre fløyen var sterkere og hadde et stort fokus på å fortsette med Kissingers politikk, men med en hardere tone overfor Sovjetunionen, mer samarbeid med Kina og ikke minst understreking av amerikansk selvhevdelse.

Igjen kan man se noe av det Blum påpeker med at USA ønsket verdensherredømme. Den tredje fløyen sto for en pragmatisk kurs. De mente at hvert spørsmål måtte ses for seg, forsiktighet måtte utvises og de var redde for å føre USA på avveie. Carter måtte forholde seg til disse tre, som på mange måter faktisk representerte Carters egen tenkning, han hadde tross alt lite erfaring med utenrikspolitikk, og hadde heller ikke et dominerende helhetssyn ennå. Samtidig sto også disse fløyene for det delte synet som var i USA generelt på denne tiden, og brytningen i landet hadde aldri vært større enn de var akkurat da. USA var inne i en omskiftelig periode. Realisme gikk side om side med liberalisme og antikommunisme med vilje til avspenning (Lundestad, 2015, 109).

Spenningen ble tilspisset da USAs utenriksminister Cyrus Vance dro til Moskva for å fortsette drøftingene av SALT II avtalen i 1977. Brezhnev var nå blitt svært syk og holdt på å miste grepet i unionen. I tillegg var Sovjetunionen skeptiske til den nye President Carter. Vance hadde med seg nye forslag som omfattet enda større reduksjoner i våpenlagrene enn det som ble avtalt i 1974, og nå ble for alvor forholdet mellom stormaktene kaldere (Hatt, 2002, s 10).

Carter hadde også mye mer fokus på menneskerettigheter enn det tidligere presidenter hadde hatt. Han gav støtte til menneskerettighetsforkjempere i andre land, blant annet i Sovjetunionen. Sovjetunionen anså denne støtten som en innblanding i indre anliggender og ble derfor rasende (Lundestad, 2015, s 110). Sovjetunionen anså nå at avspenningspolitikken ikke lenger var USAs hovedmål, og både Sovjetunionen og USA startet å forbedre og utvikle sine våpensystemer (Hatt, 2002, s 10). Våpenkappløpet var i gang igjen.

Carter ville nok jobbe for en liberalistisk utenrikspolitikk. Hans store mål var å frigjøre USA fra sin frykt for kommunisme, altså sin defensive realistiske utenrikspolitikk, men på grunn av hans manglende erfaring og, ifølge Sovjetunionen, hans tegn på svakhet og ubeslutsomhet, ble det liten endring i forholdet og Sovjetunionens fortsatte med sin våpenoppbygging. I 1979 plasserte også Sovjetunionen jagerfly og soldater på Cuba igjen. Carter ble rasende og gikk på nasjonalt fjernsyn for å fordømme Sovjetunionen for denne handlingen. Den sovjetiske lederen, svarte at flyene og annet utstyr ikke var støtende våpen av natur og dermed ikke brøt den uformelle avtalen som Kennedy-Khrusjtsjov hadde blitt enige om etter cubakrisen i 1962. For Carter var opplevelsen et steg på sin reise fra liberalisme/liberalisme til en mer hard linje med hensyn til Sovjetunionen. Realismen var nå tilbake (Ambrose 1993 s. 281-286)

Sovjetunionen begynte nå å bli mest opptatt av å vinne innflytelse i de radikale landene Egypt, Jordan, Syria, og på å samarbeide med den palestinske frigjøringsorganisasjonen PLO. Sovjetunionen hadde økende innflytelse i mange afrikanske land og det var på mange måter overraskende at USA gjorde så lite for å begrense dette (Lundestad, 2015, s 110). Men da Sovjetunionen invaderte Afghanistan i 1979, reagerte President Carter og USA med å legge SALT II avtalen på is. Carter foreslo store økninger i USA forsvarsbudsjett, mye av handelen med Sovjetunionen ble stoppet og Olympiaden i Moskva i 1980 ble boikottet av samtlige NATO land. Noe som viste hvor stor innflytelse USA hadde i perioden. Dette i tillegg til den kollektive reaksjonen på invasjonen i Afghanistan.

Man kunne ikke lenger stole på Sovjetunionen, og mistilliten steg til nye høyder (Lundestad 2015, s 111). Heldigvis fortsatte SALT II forhandlingene i et langsomt tempo, og i 1979 møttes endelig Carter og Brezhnev i Wien for å signere. Det ble også planlagt en ny runde med forhandlinger kalt SALT III. Dessverre ble det vanskelig for Carter på hjemmebane, han fikk sterk motstand fra Senatet, som måtte godkjenne avtalen før den trådte i kraft, og det var ingen stemning for å godkjenne noe som senatet mente var en innrømmelse overfor Sovjetunionen, det samme mente også folket (Hatt 2002, s 12). USA anså seg som den ledende stormakten, og ville ikke gjøre noe som kunne oppfattes som et tegn på svakhet.

Folk rettet nå oppmerksomheten mot en ny Presidentkandidat, Ronald Reagan, som vant valget i 1980. Med Reagan kom en nesten perfekt blanding av realisme og liberalisme. Sovjetunionen ble engasjert, og tidevannet ble vendt. I tillegg tilføyde Reagan en ny

dimensjon: tilbakestilling. Han unngikk bevisst provokasjoner og direkte utfordringer til sovjetiske vitale interesser.

Fra Sovjetunionens side var de nå så oppgitt over President Carters vakling og hans gradvis økte fiendtlige holdning at selv lederne i unionen foretrakk Reagan, selv om Reagan var åpen om sin antikommunistiske mening og hans fokusområder som President.

Mens Carter hadde startet våpenkappløpet igjen, holdt Reagan det varmt. Han var fullstendig klar på at USA igjen skulle etablere seg som verdens ledende nasjon og bygge opp sin militære styrke. Oppdemming mot Sovjetmakten var et av de viktigste målene hans (Hatt 2002, s 16). Reagan satte i 1981 i gang en voldsom opprustning av det amerikanske forsvar og økte budsjettet med mange milliarder dollar. «*Sovjetunionen er årsaken til all uro som skjer rundt om i verden,*» (Reagan til New York times Magazine, 16 november 1980. i Tsagolov 1985 s. 11).

I tillegg til en hardere linje mot Sovjetunionen mente Reagan at Carter hadde gjort det mulig for Sovjetunionen å oppnå strategisk overlegenhet, og insisterte på at SALT II-avtalene måtte revideres før de kunne bli vurdert på nytt. I tillegg nedprioriterte han menneskerettighetspolitikken som Carter jobbet for, og tillot amerikanske våpenprodusenter å selge våpen på rekordnivå. Som et naturlig resultat ble våpenproduksjonen den mest økende industrien i USA i denne perioden (Ambrose 1993 s. 303)

I følge Ambrose ønsket Reagan et bedre forhold til Sovjetunionen. Han ønsket fred, økt handel, reduksjon i atomvåpenarsenalet og å få en slutt på våpenkappløpet. Men hans fremtoning ved å skylde på Sovjetunionen som årsaken til alt vondt i verden, og å kalle unionen for ett ondt imperium gjorde ikke jobben om et bedre forhold enklere (Ambrose 1993 s. 320).

Sovjetunionen som på denne tiden enda var ledet av en aldrende Brezhnev så skeptisk på den amerikanske opprustningen, men unionens økonomi var så dårlig at de ikke kunne svare med en tilsvarende økning. I tillegg var unionen avhengig av vestlig teknologi og ikke minst import av korn. Mange sovjetiske politikere ønsket derfor å gjenopprette avspenningspolitikken (Hatt 2002, s 17).

Det ble i 1981 gjennomført en kongress i Moskva, hvor det ble snakket om krig og fred:

«Det har virkelig hengt en krigsfare over USA som over alle andre land i verden. Men det er ikke Sovjetunionen og dens påståtte overtak som er kilden til den, men selve kapprustningen og den spenningen som fortsatt finnes i verden. Vi er rede til å bekjempe denne virkelige, og ikke innbilte faren, hånd i hånd med Amerika, med de europeiske statene og med alle land på vår klode. Det er en farlig galskap å prøve å beseire hverandre i kapprustningen og regne med en seier i en atomkrig. Det finnes i dag ingen viktigere oppgave på det internasjonale planet for vårt parti, vårt folk og for alle folk på jorda enn å forsvare freden» (SUKPs 26.kongress i Tsagolov 1985 s. 12).

Tsagalov hevder at:

«Nok en gang ble det klart hvem som vernet om menneskehetens interesser, og hvem som på den andre siden var rede til å skalte og valte med de samme interessene til fordel for sine egne, egoistiske mål. Nok en gang viste det seg hvem som virkelig kjemper for freden og menneskets viktigste rett – retten til å leve. Og hvem som – i sin streben etter verdensherredømme og underdekke av påstanden om en fremmed makts «aggressive hensikter» - driver sivilisasjonen mot avgrunnen» (Tsagalov 1985 s. 12).

Da den politiske uroen steg i Polen i 1981 og Sovjetunionen bestemte seg for ikke å intervenere, var dette bemerkelsesverdig av to grunner. For det første innebar det slutten på Brezjnevs doktrinen, som sa at sosialistiske land kunne intervenere andre sosialistiske land om det sosialistiske styret var truet. Viljen til å bruke makt for å opprettholde sin innflytelsessfære i Øst-Europa slik de hadde gjort i Ungarn i 1956 og Øst-Tyskland i 1953 var borte. For det andre var det også en erkjennelse av at verdens mektigste marxist-leninistiske stat ikke lenger representerte proletarer (arbeidere) utenfor sine egne grenser, for i Polen hadde i hvert fall arbeiderne forkastet denne ideologien (Gaddis 2007 s, 262-263)

Brezhnev var på dette tidspunktet dødssyk og ved hans død i november 1982, ble det umiddelbart utnevnt en ny leder for Sovjetunionen, Jurij Andropov. Mange håpet nok kanskje at endringer ville komme under Andropov, men både innenriks og utenriks fortsatte Sovjetunionen på samme måte som under før. Krigen i Afghanistan ble på mange måter vanskelig for Sovjetunionen innenrikspolitisk og i tillegg fortsatte forholdet til vesten å bli dårligere – den kalde krigen gikk inn i en ny kjølig fase (Skagestad 2017, s 100).

Bare ett år etter at Andropov overtok døde han av sykdom, og i februar 1984 ble Konstantin Ustinovitsj Tsjernenko, Sovjetunionens nye leder. Han var også en aldrende mann. Under hans styre falt Sovjetunionen tilbake til den harde linjen Brezhnev hadde ført – den kalde krigen ble nå, om mulig, enda kaldere. I tillegg fikk motstandere av regimet det tøffere under Tsjernenko. Man har i etterkant stilt spørsmål om Tsjernenko egentlig var kapabel til å ta noen avgjørelser i det hele tatt, han var en svært gammel og syk mann, og døde i mars 1985.

I starten av 1980-tallet pågikk det flere kriger hele verden, i tillegg til voldsomme demonstrasjoner i Europa. Demonstrasjonene var rettet mot dobbeltvedtaket som ble gjort av NATO i 1979. Vedtaket handlet om utplassering av 572 mellomdistanseraketter i Europa som et svar på Sovjetunionens utplassering av SS-20 raketter. Selve utplasseringen ble utsatt da NATO-landene ville bruke det som et forhandlingskort overfor Sovjetunionen med tanke på å redusere antall kjernevåpen i Europa. Opptøyene rystet europeisk politikk i perioden (Lundestad 2015 s, 112-113).

Mange av de andre krigene som pågikk hadde ikke noe med den kalde krigen å gjøre. I sørøst Asia var kommunister i krig med andre kommunister, som for eksempel Kina mot Vietnam og Vietnam mot Kambodsja. I Midtøsten var Iran i krig med Irak. USA og Sovjetunionen var involvert i disse konfliktene, noen ganger som mellommenn, men alltid som leverandører av våpen (Ambrose1993 s. 304-305).

4.1.15 Den kalde krigen går mot slutten

Tsjernenkos etterfølger ble en helt annen type leder enn det Sovjetunionen var vant med fra tidligere. Mikhail Gorbatsjov var en mann med nye ideer og en ny type lederstil. Han talte til folket og hørte ikke bare på deres kommentarer, han hørte vel så mye på folkets kritikk.

Umiddelbart etter hans innsettelse innledet han et omfattende politisk og økonomisk reformprogram som ble kalt «Glasnost¹⁵» og «Perestrojka¹⁶». Hans hensikt var å modernisere sovjetsystemet uten å bryte det ned (Skagestad 2017, s 101).

Da Gorbatsjov overtok befant Sovjetunionen seg i en dyp strukturell krise, og forsvarsutgiftene ifm. våpenkappløpet med USA, og krigen i Afghanistan var en voldsom belastning på økonomien. Industrialiseringen hadde påført unionen store miljøødeleggelser og

---

¹⁵ Glasnost – åpenhet – økt åpenhet i politiske spørsmål.

¹⁶ Perestrojka – omstrukturering – omforming av økonomien.

i tillegg hadde den hatt en negativ verdiskapning. Landbrukspolitikken var et permanent problem, og på toppen av det hele var det store sosiale problemer blant unionenes innbyggere. Hverdagskriminalitet, alkoholisme og selvmord økte. (Skagestad 2017, s 102).

Like før Tsjernenko døde i 1985 hadde Sovjetunionens og USAs utenriksministre møttes i Genève. Der var de blitt enige om å gjenopplive START og INF-forhandlingene. Etter noen måneder ble de enige om at Gorbatsjov og Reagan skulle holde et toppmøte i november samme år. Reagan hadde på denne tiden sluttet å kalle Sovjetunionen for det onde imperiet og indikerte at han var interessert i å møte den nye sovjetiske lederen.

START – Strategic Arms Reduction Talks
START I mellom USA og Sovjetunionen og START II mellom USA og Russland. Omfatter reduksjon og begrensninger på strategiske atomvåpen. START I signert i 1991 og START II i 1993.
START var en fortsettelse av SALT-avtalene

Figur 10 START

Gorbatsjov brukte månedene i forkant av dette møte til å forberede seg og han byttet ut sin utenriksminister med en mer karismatisk person som delte samme syn som han selv. Gorbatsjov hadde en grunnleggende oppfatning om at rivaliseringen mellom stormaktene ikke bare var skadelig, men helt meningsløs. Våpenkappløpet kunne ikke vinnes, men ville fortsette i det uendelige med stadig større utgifter for begge parter. I tillegg hadde stormaktenes støtte til militære konflikter i utviklingsland ikke medført annet enn store kostnader i form av ressurser og ikke minst tap av menneskeliv. Gorbatsjov mente at felles humanitær hjelp ville være en mye bedre løsning. En annen ting Gorbatsjov var opptatt av å formidle, var at varig fred og sikkerhet bare kunne oppnås politisk – ikke militært (Hatt 2002, s 32-33).

Gorbatsjov var opptatt av å fremstå som pålitelig, rimelig, åpen og fredelig, og det samme var nå Reagan blitt. (Ambros 1993 s. 332)

Da de endelig møttes hadde begge forberedt seg godt. Møtet var svært vellykket selv om det ikke førte til bindende avtaler mellom partene. Men møtet skapte også stor bekymring og mistenksomhet i Europa. Europeerne var nervøse for at USA nå ville svikte sine allierte, fordi

Reagan sjelden snakket med dem først. Ut av møtet hadde man klart å skape et nytt forhold mellom stormaktene, både politisk og på det personlige plan. Både Gorbatsjov og Reagan ville virkelig få dette til, og da møtet var over kom det ut en felles erklæring. I denne ble det uttrykt at begge parter ville jobbe for å unngå krig seg imellom, og at det skulle bli påbegynt samtaler om våpenkontroll. Begge parters mål var å redusere atomarsenalet med 50%. Våpenkappløpet sto ikke lenger på dagsordenen. I tillegg forpliktet Sovjetunionen seg til å trekke alle sine soldater ut av Afghanistan så snart det lot seg gjøre.

Etter dette møtet var det episoder hvor spenningen steg, spesielt kan nevnes USAs mangel på entusiasme da Sovjetunionen la fram et forslag om å fjerne alle atomvåpen innen år 2000 og fremla en plan for å trekke tilbake alle mellomdistanseraketter fra Europa. USA på sin side anså denne planen som for god til å være sann, og i tillegg var våpnene USAs sterkeste kort – i forhold til *alle* utfordrer. Dette skuffet Sovjetunionen. I tillegg til dette gav USA antiluftmissiler til mujahedin i Afghanistan. Disse ble brukt til å skyte ned sovjetiske helikoptre. Som om ikke dette var nok arresterte begge stormaktene påståtte spioner, noe som også økte spenningen ytterligere. Men til tross for denne økte spenningen, fortsatte Gorbatsjov å jobbe for å få til et nytt toppmøte. I oktober 1986 møttes partene igjen, denne gangen på Reykjavik. Under møtet ble partene enige om å fjerne alle atomvåpen innen et tiår. Gorbatsjov sa at han kun var med på dette om amerikanerne lot sitt høyteknologiske våpenprogram, som skulle beskytte USA mot fiendtlige raketter – SDI, også kalt «Star Wars» forbli på tegnebordet. Her var Reagan ubøyelig. Gevinstene dette toppmøtet kunne gitt ble derfor bare visket bort (Hatt 2002, s 36-37).

Selv om Gorbatsjov var skuffet over amerikanernes oppførsel på Island, hadde han ikke noe annet valg enn å fortsette å forhandle. Han hadde nødt til å få slutt på våpenkappløpet for å kunne lykkes med sine reformer i Sovjetunionen. USAs President Reagan var også ivrig etter å komme i gang med forhandlinger igjen. Han hadde på sin side behov for å vise sine velgere at han oppnådde resultater. I tillegg måtte begge stormakter redusere sine militærutgifter. De tok på nytt tak i nedrustningsforhandlingene i 1987. Gorbatsjov tok det første skrittet og erklærte at han var klar til å godta nullvisjonen om mellomdistansevåpen, INF-avtalen, selv om USA på sin side ikke ville gi seg når det gjaldt deres SDI-program. I slutten av året møttes partene igjen, dagen etter at INF-avtalen ble signert – 7 november. INF-avtalen var en avgjørende milepæl på veien til atomnedrustning, samtidig utgjorde mellomdistansevåpnene (som INF-avtalen omhandlet) bare tre prosent av stormaktenes samlede atomvåpenarsenal (Hatt 2002, s 38-39).

I 1988 møttes Reagan og Gorbatsjov for siste gang, denne gangen i Moskva. Selv om dette møtet ikke førte til noen nye store avtaler kunne partene i hvert fall ratifisere INF-avtalen. Under møtet ble Reagan spurt om han ennå betraktet Sovjetunionen som «ondskapens imperium», noe han svarte et klart nei på. Dette var et tydelig tegn på at den kalde krigen endelig var i ferd med å mildne.

4.1.16 Gorbatsjovs problemer og store forandringer

Gorbatsjov holdt i desember 1988 en dramatisk tale i FNs hovedforsamling. Han erklærte at i løpet av to år skulle Sovjetunionen redusere sine styrker i Europa med en halv million soldater, 10 000 stridsvogner, 8500 artillerienheter og 800 fly. Dette skulle gjøres uansett om USA reduserte sine styrker eller ikke. Gorbatsjov understreket også hans tro på prinsippet om «folkets frie valg» noe som indikerte at landene i Øst-Europa skulle få velge styresett slik de selv ville. USA ble meget begeistret over denne utviklingen, men mange høytstående sovjetiske militære var oppgitt. Dessverre skulle Gorbatsjov problemer i fremtiden komme fra hans eget folk (Hatt 2002, s 41).

Reagans periode som president i USA startet med fokus på realismen, men den endret seg de siste årene av hans periode, spesielt ift. forholdet med Sovjetunionen. Fra å anse Sovjetunionen og dens ledelse som det onde land til å bli Gorbatsjovs største fan var en utrolig forandring. Reagan (og senere Bush) betraktet Gorbatsjov som en positiv statsmann hvis reformer var like velkomne som de var nødvendige (Ambrose 1993 s. 367)

Figur 11 USA vs. Sovjetunionen.

Politikken i USA og i Sovjetunionen var først og fremst basert på en frykt for den andre og den defensive realismen preget utenrikspolitikken.

«A new world is within our reach»

President Bush. 19. Juli 1989.

New York Times

I USA vant George Bush presidentvalget i 1988, og da han tiltrådte i 1989 satte han kjapt ned bremsene for nedrustningsprosessen. Bush ønsket å gjøre sine egne vurderinger av oppriktigheten til Sovjetunionen. Han konkluderte med at det var for tidlig å stole på Sovjetunionen, og bestemte at USA ikke kom til å gi flere innrømmelser i fremtiden. Likevel begynte han å samarbeide med unionen etter hvert som tiden gikk.

Etter talen i 1988 skjedde det raskt store endringer i Sovjetunionen, og i Øst-Europa. Noen av de østeuropeiske landene begynte å endre sine gamle og sovjetkontrollerte reformer. Ungarn var første landet ut, og erklærte at frie valg ville bli holdt i 1990 og grensen til det ikke-kommunistiske Østerrike ble åpnet.

I slutten av 1989 ble forholdet mellom Sovjetunionen og USA stadig bedre, og i Øst-Europa skjedde nå utviklingene og endringene kjapt. Landene som lenge hadde vært undertrykt av unionen kastet seg ut av det kommunistiske tyranniet en etter en (for eksempel Ungarn og Polen). President Bush besøkte i 1989 Polen og Ungarn og betraktet Gorbatsjov med nye øyne etter dette besøket. Han kontaktet den sovjetiske lederen etter reisen og foreslo et møte, og allerede i desember 1989 møttes de to på Malta.

Både Gorbatsjov og Bush var svært klare for å oppnå resultater. På møtet ble partene enige om å arbeide videre med START forhandlingene. Bush ba Gorbatsjov forsikre han om at Sovjetunionen ikke kom til å gripe inn for å gjeninnsette kommunistregimet i land som nå valgte annet, noe Gorbatsjov ikke hadde noen problemer med å forsikre presidenten om. Bush trodde på Gorbatsjovs perestrojka og ville gjøre alt han kunne for å støtte Gorbatsjov i denne politikken. USA tilbød derfor økonomiske rådgivere og bedre handelsbetingelser mellom USA og Sovjetunionen (Hatt 2002, s 47). Under toppmøtet på Malta uttalte den sovjetiske talsmannen Gennadij Gerasimov 3. desember 1989 at «*the Cold War ended at 12.45pm today*» (Cornwell 1999)

4.1.17 Berlinmurens fall

Delingen av Tyskland etter andre verdenskrig var først og fremst et problem for tyskerne selv, for stormaktene og nabolandene var delingen mellom øst og vest sett på som en fordel. Berlin muren i 1961, Willy Brandts, Borgermesteren i Vest-Berlin sin Ost politikk, som forsøkte å skape et nærmere bånd mellom Vest- og Øst-Tyskland samt Helsinki-erklæringen av 1975 representerte den reelle og formelle godkjennelsen av at det eksisterte to tyske stater. Dette bildet ble fullstendig endret i løpet av 1989-1990. Liberaliseringen i Polen og Ungarn la press på østtyske myndigheter. Ungarn begynte også å gi østtyskere utreise tillatelse til Vest-Tyskland, noe som økte dette presset. Gorbatsjov besøkte i oktober 1989 Øst-Tyskland. Daværende leder av Øst-Tyskland Erich Honecker hadde liten sans for Gorbatsjovs reformer, men hans folk drømte om frihet og gjenforening med Vest-Tyskland. Gorbatsjovs besøk kan betegnes som en pust til ilden som var i ferd med å tennes i Øst-Tyskland, og da han reise 7 oktober begynte store protester mot myndighetene. Da det ble klart at Sovjetunionen og Gorbatsjov ikke ville gripe inn militært i Øst-Tyskland, og heller oppfordret Honecker og han etterfølger Krenz til å foreta reformer, viste det seg at det kommunistiske regimets dager var talte (Lundestad 2015, s 193).

8, november 1989 besluttet DDR (Den Tyske Demokratiske republikk) sine myndigheter med øyeblikkelig virkning å gi muligheter for fri utreise. Den påfølgende natten ble derfor alle grenseovergangene åpnet for østtyskere, og det er denne hendelsen som i etterkant er blitt kalt «Berlin murens fall». Tusenvis av mennesker gikk løs på muren med hammer og meisel og etter hvert med bulldosere og kraner.

4.1.18 Slutten av den kalde krig og Sovjetunionens fall

På slutten av 1980-tallet hadde både USA og Sovjetunionen store økonomiske utfordringer. USA hadde økonomiske problemer som gjorde det vanskelig for Bush å opprettholde mengden av utenlandsk hjelp startet av hans forgjengere, og Sovjetunionen var i et økonomisk sammenbrudd som gjorde det umulig for dem å opprettholde et hvilket som helst nivå av hjelp til sine klientstater. Konkurransen mellom stormaktene om å kjøpe frihetsskap til utviklingsland var derfor over (Ambrose 1993 s. 370).

Bush var noe tvilende til Sovjetunionen og Gorbatsjov på midten av 1980-tallet, men var opptatt av liberalismen, det frie mennesket og demokrati. Han valgte derfor å støtte Gorbatsjovs reformer for å få en slutt på våpenkappløpet og den kalde krigen.

Starten på slutten for Sovjetunionen var ikke bare interne politiske diskurser, men også flere nasjonalistiske protester. Først ute var Kasakhstan i 1986, året etter brøt striden mellom Armenia og Aserbajdsjan ut om Nagorno-Karabakh, en armensk enklave i Aserbajdsjan. Denne striden ble raskt voldelig og førte til en nasjonal mobilisering i begge republikkene. Moskva var imot å endre de eksisterende grensene, mest på grunn av frykt for de omfattende konsekvensene som kunne følge om man først begynte å røre i det gamle. Baltikum var det andre området hvor kravet om selvstendighet ble reist. Det ble en stadig større styrke bak kravene om nasjonal selvstendighet (Lundestad 2015 s. 228).

En etter en begynte republikkene i Sovjetunionen å forlange uavhengighet og sommeren 1991 var det ikke mye igjen av konflikten som ble kalt den kalde krigen. Gorbatsjov kjempet det han kunne for å holde Sovjetunionen samlet. Bush og Gorbatsjov undertegnet START-1 avtalen i juli 1991, denne avtalen begrenset stormaktenes atomarsenal betraktelig. Nå var flere gamle kommunister i Sovjetunionen lei av Gorbatsjovs politikk og vennskapeligheten med USA. De startet et kupp mot Gorbatsjov da han var på ferie i august 1991. Boris Jeltsin grep sin sjanse og tok de avgjørende skrittene for å ta den endelige seieren over Gorbatsjov og ta Russland ut av Sovjetunionen. Jeltsin erklærte at kuppet var et brudd på grunnloven og måtte bli slått ned. Gorbatsjov kunne vende tilbake fra ferien tre dager senere, men da var Jeltsin ansett som den ubestridte leder og erklærte Russland uavhengig av Sovjetunionen. Det mislykkede kuppforsøket satte en stopper for Gorbatsjovs drømmer om å gjenopplive Sovjetunionen. De de baltiske landene så hvor svak unionen var løsrev de seg sammen med flere andre republikker.

Gorbatsjov tok 2 dager senere (24 august 1991) avskjed som Sovjetunionens Generalsekretær og 25 desember 1991 gikk han offisielt av som leder for Sovjetunionen og holdt en gripende tale. Deretter ble det Sovjetiske flagg senket for siste gang og det russiske flagget ble heist. Den en gang så mektige Sovjetunionen var død og den kalde krigen var over.

I 1991 kulminerte altså tre prosesser som bare noen år tidligere hadde syntes helt utenfor mulighetenes verden: Sovjetunionen gikk i oppløsning, det kommunistiske diktatur ble avskaffet, og en slags markedsøkonomi, om enn vaklende, ble innført. De tre prosessene gikk parallelt og var sterkt avhengig av hverandre. Det var noen av de mest avgjørende forandringene i det 20. århundrets historie (Lundestad 2015).

4.2 Oppsummering

Da andre verdenskrig var over oppstod det raskt en ny strid, maktkampen mellom kommunisme og kapitalisme – mellom Sovjetunionen og USA. Denne perioden preges i stor grad av den kalde krigen. Man kan på mange måter si at krigen var uunngåelig, ettersom USA og Russland var så ulike og skeptiske til hverandre, til tross for alliansen de hadde hatt under andre verdenskrig. Sovjetunionen på sin side mente at de bare kunne stole på seg selv når det gjaldt å trygge sin egen sikkerhet, i tillegg var de kommunistiske og trodde på den kommunistiske styreform og hadde en helt annen politisk ideologi enn USA. USA på sin side spilte på lag med flere land, hvorpå blant annet NATO ble opprettet. De sto for det demokratiske styresettet og var derfor allerede det helt motsatte av hva Sovjetunionen mente var riktig. USA hadde også en helt annen økonomisk styring og mente at individets frihet førte til et godt samfunn mens Sovjetunionen holdt all makt på toppen og individets frihet og mulighet for egne meninger ikke fantes. Det var derfor to meget motstridende oppfatninger på flere plan som støtte sammen.

Det var ikke før Gorbatsjov overtok som Sovjetunionens leder i 1985 at forholdet mellom Unionen og USA bedret seg. Under den kalde krigen var både Sovjetunionen og USA villige til å unngå avtaler for nedjustering av atomvåpen, men dette tok tid, og ofte enda lengre tid enn planlagt ettersom USA ofte skiftet president og den nye presidenten ikke hadde samme prioriteter som den forrige.

Ut ifra litteraturen brukt i denne oppgaven har jeg sett på flere episoder og hendelser, ledere og Presidenter og andre involverte for å finne grunner for hvorfor USA og Sovjetunionen ikke klarte avslutte den kalde krigen tidligere.

USA og Sovjetunionen, demokrati mot kommunisme, bjørn mot ørn. Den kalde krigen bar preg av et ønske om størst mulig makt. Både Sovjetunionen og USA ville vise frem sine individuelle egenskaper, selv om de hadde en stor mistillit overfor hverandre i perioden etter andre verdenskrig. Både Sovjetunionen og USA hadde stor påvirkningskraft på resten av verden. Da det hele startet sto USAs President Theodor Roosevelt (den demokratiske, som på sin side mente at det var mulig, og samtidig sterkt ønsket å fortsette alliansen med Sovjetunionen etter andre verdenskrig) opp mot Sovjetunionens leder Josef Stalin (den kommunistiske, som ikke lot noen ha egne meninger og tolererte ikke andre føringer enn hans egne), selv om det kunne se ut som om man kom til enighet under Jalta-konferansen, var det

mye som skurret under overflaten. Man kan ikke komme bort ifra at «grensedragningen¹⁷» har en enorm innvirkning på den generelle maktbalansen (Dugin 2015, s 42). Og at dette kom til uttrykk etter konferansen. Sovjetunionen mente at grenseoppbyggingen var til fordel for USA og vesten, og det kunne de ha rett i å synes. USA var «trygg» bak flere vestlige land og et stort hav som var lett å overvåke, mens Sovjetunionen på sin side ikke hadde noen slike fordeler. Dette var en av grunnene til at Sovjetunionen og USA startet perioden etter andre verdenskrig på ulikt grunnlag (Dugin 2015, s 43).

Blum (2014) hevder at under hele den kalde krigen brukte USA synder, reelle og fabrikkerte, utført av Sovjetunionen som en rettferdiggjørelse for deres egne «suverene politikk». Derfor var de grusomhetene som ble utført av USA i Korea berettiget fordi "vi kjemper mot kommunisme", og dermed var også de grusomhetene som ble utført av USA i Vietnam, berettiget fordi «vi kjemper mot kommunismen», men ifølge Blum kjempet USA kun for det kapitalistiske og imperialistiske verdensherredømme som de mente de var berettiget, uten at de noen gang sa det på den måten, (Blum 2014 s. 204).

I etterkant har mange uttalt at det var USA som fremstod som vinneren av den kalde krigen. Nyere studier viser derimot at Gorbatsjovs rolle var avgjørende for avslutningen av den kalde krigen, samtidig som Reagans betydning også anerkjennes. Mesteparten av æren gis til Gorbatsjov. Det finnes også de som har et mer kritisk syn på Reagan, blant annet Raymond Garthoff som sier:

«Vesten vant ikke, som mange tror, den kalde krigen gjennom geopolitisk avgrensingspolitikk og militær avskrekking. I enda mindre grad ble den kalde krigen vunnet av Reagans opprustning og Reagan-doktrinen, slik som noen har hevdet. «Seieren» kom da en ny generasjon sovjetledere innså hvor dårlig deres politiske system hadde vært, og at deres politikk i og utenfor Sovjetunionens grenser hadde vært mislykket (Lundestad 2015 s, 116).

---

¹⁷ Med grensedragning menes delingen av Europa i interessesfærer der stormaktene har stor grad av kontroll.

5 Funn

Ser vi litt grundig på historien finnes det flere eksempler på at USA også var en pådriver for den kalde krigen. Amerikanerne var imperialistiske, med det mener jeg at de bygde opp et nettverk av internasjonale institusjoner som hadde som mål å forme verden i tråd med Amerikanske verdier og interesser. De bygde allianser og baser rundt om i verden som gjorde at de kunne påvirke landenes interesser og handlinger. USA ønsket makt og innflytelse over Vest-Europa, om ikke hele verden. Vi kan derfor ikke si at USA var «Guds utvalgte» og Sovjetunionen var «det onde land». Den kalde krigen var ikke en kamp mellom det gode og det onde. Amerikansk utenrikspolitikk var i perioden basert på realismen, både som ideologi og strategi. Oppbyggingen av internasjonale institusjoner kan i perioden også tolkes i et liberalt perspektiv, med tanke på USAs begrunnelse hadde for nettopp dette. Realismen ble for mange også en ideologi. At USA forsøkte å fremstå liberalistisk med sin utenrikspolitikk slo derfor sprekker flere ganger.

Sovjetunionen slet med arven etter Stalin. Hans etterfølgere gjorde noen saker bedre, men grunnmuren med kommunisme, diktatur, og økonomiske utfordringer gjorde det vanskelig for unionen å konstant svare på USAs handlinger. Den kalde krigen startet ikke fordi Sovjetunionen ville spre kommunismen, selv om mange trodde det. Sovjetunionen ville sikre seg selv, og unngå flere invasjoner.

5.1 Svar på forskningsspørsmålene

1. Hvem startet og hvorfor varte den kalde krigen så lenge?

Synet på hvem som startet den kalde krigen har skiftet siden 1950-årene. De første analytikerne la ansvaret over på Sovjetunionen og pekte på den sovjetiske kontroll med øst- og sentral- Europa som avgjørende for den amerikanske politikken. Oppdemningen var et logisk svar på at Sovjetunionen prøvde å skaffe seg politisk, militært og økonomisk herredømme ut over egne grenser (Imperialisme). Men fra midten av 1960-tallet endret dette synet seg. En av grunnene for dette var USAs krig i Vietnam. Den viste at imperialismen slettes ikke bare var avgrenset til Sovjetunionen, det var også en vesentlig del av amerikansk politikk. Skyldspørsmålet kan likevel deles inn i tre hovedretninger ifølge Lundestad.

Tradisjonalistene (Herbert Freis, William McNeill, Arthur M. Schlesinger) plasserer hovedansvaret for den kalde krigen på Sovjetunionen. Revisjonistene (William Appleman Williams, Gabriel Kolko, Lloyd Garner) legger ansvaret på USA, mens post-revisjonistene (John Lewis Gaddis, Daniel Yergin) ikke uttaler seg i særlig grad om hvem som startet den kalde krigen (Lundestad 2015 s, 19-20). Om det var USA eller Sovjetunionen som startet den kalde krigen er derfor omdiskutert. Og det henger sammen med analysen om hvem som var den mest aktive part i etterkrigstiden

Tradisjonalistene mener at USA drev en passiv politikk i etterkrigsårene og at de ikke la om denne kursen før 1947, og da som et svar på den sovjetiske ekspansjonen i Øst-Europa.

Tradisjonalistene mener at Truman-doktrinen og Marshallplanen derfor var vendepunktene (Lundestad 2015 s, 20)

Revisjonistene har et helt annet bilde. De mener at allerede før krigen var slutt prøvde amerikanerne å begrense Sovjetunionens innflytelse rundt om i verden, og at målsetningene til USA også kom i konflikt med Storbritannia. Revisjonistene mener at USA brukte atombomben, lån og annen økonomisk støtte for å nå sine mål. Av revisjonistene blir Sovjetunionen ansett som defensivt orientert og at den sovjetiske politikken i Øst-Europa var et svar de amerikanske ambisjonene i området (Lundestad 2015 s, 20).

Post-revisjonistene er på mange måter enige med revisjonistene, men de hevder at revisjonistene i for stor grad ser bruken av amerikanske virkemidler som utelukkende bestemt ut fra anti-sovjetiske hensyn. Post-revisjonistene avviser også at den sovjetiske politikken i Øst-Europa kan ses på som et resultat av amerikanske ambisjoner (Lundestad 2015 s, 20). I boken sin «World Order» sier Kissinger at USA først ble med i den kalde krigen som en forkjemper for en fri verden, og ikke for en geopolitisk konkurranse med Sovjetunionen (Kissinger 2014, s 287).

Forholdet mellom Sovjetunionen og USA under den kalde krigen stabiliserte seg på mange måter flere ganger. Spesielt i den perioden mellom 1963 og 1975. Det er åpenbart at partene hadde øynene på hverandre fulgte nøye med på hva motparten foretok seg, selv under denne perioden, men det var tross alt roligere tilstander. Vi kan konkludere med at det ikke eksisterte et tillitsforhold mellom stormaktene i starten av den kalde krigen og helt til sent på 1980-tallet, men at dette tillitsforholdet gradvis bedret seg etter at Gorbatsjov kom til makten i 1985.

Samtidig kan vi trekke ut noen faktorer som gjorde seg gjeldende etter andre verdenskrig, og som mest sannsynlig har vært faktorer som har spilt en stor rolle i forhold til den kalde krigens varighet. Koreakrigen (1950-1953), Berlin muren (1961 – 1991), Cubakrisen (1962), Vietnamkrigen (1955 – 1975) og ikke minst kappløpet om atomvåpen, som foregikk så å si gjennom hele den kalde krigens varighet. Alt dette var med på å øke usikkerheten som de fleste land i verden måtte kjenne på under den kalde krigen. Cubakrisen spesielt, viste at den kalde krigen angikk hele verden, for det første kunne en konflikt mellom Sovjetunionen og USA føre til en katastrofe for menneskeheten, for det andre var Cuba, som tradisjonelt hadde vært det klareste eksemplet på at land dominert av USA blitt nært knyttet til Sovjetunionen på tidlig 1960-tallet. (Lundestad 2015, s 73)

Avspenningsperioden mellom 1962 og 1975 var en periode hvor flere avtaler ble signert mellom partene, i tillegg var denne perioden bra for Sovjetunionen, de var jo for første gang blitt gitt en stormaktstatus på lik linje med USA (Lundestad 2015, s 83).

Man kan på bakgrunn av overnevnte prøve å sette seg inn i situasjonen fra begge sider. Forholdet mellom partene etter andre verdenskrig og gjennom den kalde krigen bar preg av ulik grad av forskjellighet i form av politisk styring, maktstatus, menneskene som ledet og deres politiske støttespillere. Forskjellene er basert på kulturelle forskjeller, politisk styring, geopolitiske grenser, makt og kontroll over strategisk viktige land og ikke minst historie og tradisjoner.

Det ble fort et maktspill mellom de to store stormaktene, hvor ingen av partene var villige til å gi etter for den andre. Man kan ikke bare skylde på en part for den kalde krigen, den ble både startet og holdt i gang av begge. USA og Sovjetunionen jobbet iherdig under hele den kalde krigen ved å bruke enhver mulighet til å ydmyke den andre. Med bakgrunn i alle forskjellene mellom stormaktene kan man også forstå begge parter handlinger og reaksjoner. Historien, tradisjonene og ikke minst ideologiene gjør det synlig for oss at det var to store makter som kjempet for det samme målet -å bli verdensdominerende, men måten å komme dit var forskjellig i form av ideologier og styremåter. Et annet viktig poeng i denne sammenhengen er at både USA og Sovjetunionen tjente på å opprettholde et komplisert forhold. Økonomiske rammer til forsvar bar preg av den spente situasjonen mellom stormaktene, og eksempelvis USAs våpenindustrien dro fordeler ut av denne.

2. Skjedde det store endringer i forholdet mellom stormaktene når USA skiftet president, eller Sovjetunionen skiftet sin leder?

Det finnes flere klare eksempler på dette. For eksempel da Khrusjtsjov overtok etter Stalin og innførte destaliniseringen, og ikke minst da Gorbatsjov ble leder for Sovjetunionen.

Fra USAs side skjedde det endringer mer eller mindre ved hvert bytte av president. De store endringene som hadde en påvirkning på den kalde krigen var derimot da Truman overtok etter Roosevelt i 1945 og da Reagan overtok etter Carter i 1980.

USAs politikk endret seg etter hvem som var president, men utenrikspolitikken hadde alltid søkelyset på trusselen de mente kom fra Sovjetunionen. Utenrikspolitikken beveget seg gradvis i retninger som sto i strid med den amerikanske republikks høyest vurderte idealer. Disse idealene, som er opphøyet i uavhengighetserklæringen, er av en demokratisk karakter og erkjenner fremfor alt nasjonenes rett til selvbestemmelse og retten til å forme sin egen historiske utvikling. Likevel tok USA på seg rollen som en stor og dominerende verdensmakt og konsekvent motarbeidet disse idealene. Eksempelvis ved sine intervensjoner av Cuba og Vietnam (Horowitz 1970 s, 36 i Eriksen 1970).

Da Khrusjtsjov ble leder av Sovjetunionen i 1956 fortsatte han med destaliniseringen, som hadde pågått siden Stalins død i 1953. Kommunismen hadde opphørt å være monolitten. Kommunismen sin praksis ble i økende grad nasjonalisert for å passe forholdene til bestemte land. Det viktige var at kommunismen i Øst-Europa og Sovjetunionen sakte ble stadig mer humanisert. Arkitekten, eller eksekutøren, av denne ekstraordinære utviklingen var derfor Nikita Khrusjtsjov (Fulbright 1967 s. 202). Det var også under Khrusjtsjovs tid hendelser som hadde en negativ påvirkning på forholdet mellom USA og Sovjetunionen. I forhold til endringer, både positive og negative, skjer det altså flere etter at Khrusjtsjov blir Sovjetunionens leder.

Da Gorbatsjov overtok i 1985 skjedde det enda større endringer. Det er fra dette tidspunktet av Sovjetunionen ble mer åpen, og et omfattende politisk og økonomisk reformprogram kalt «Glasnost» og «Perestrojka» ble satt i gang. På denne tiden var Reagan President i USA og de to lederne gjennomførte to svært vellykkede møter. Ut av møtene hadde man klart å skape et nytt forhold mellom stormaktene, både politisk og på det personlige plan og utfallet ble en felles erklæring. I denne ble det uttrykt at begge parter ville jobbe for å unngå krig seg imellom, og at det skulle bli påbegynt samtaler om våpenkontroll. Begge parters mål var å redusere atomarsenalet med 50%. Våpenkappløpet sto ikke lenger på dagsordenen.

Sovjetunionens nye leder var for åpenhet og egne frie valg. Selv om hans ønske var at Sovjetunionen skulle bestå, førte hans politikk til Sovjetunionens fall i 1991.

Mange mener at det var USA som fikk slutt på den kalde krigen. Men i årene etter at Gorbatsjov overtok, og til Sovjetunionens fall var det Gorbatsjov som var på tilbudssiden, mens amerikanerne ved flere anledninger var tilbakeholdne. Noe av grunnene for dette var deres lave tillit til Sovjetunionen. Gorbatsjov på sin side viste ved flere anledninger at han var til å stole på ved å utføre det stormaktene var blitt enige om. USA og Sovjetunionens forhold utviklet seg derfor gradvis fra «det er komplisert» og til «i et forhold» på slutten av 1980-tallet.

På den andre siden var det også endringer i forholdet da nye presidenter kom til makten i USA. Blant annet da Truman overtok etter at Roosevelt døde i april 1945. Han iverksatte Truman-doktrinen som hadde som mål å bremse Sovjetunionens økende innflytelse i verden. Dette førte til at forholdet kjølnet ytterligere.

Reagan ble President i 1980 og startet en storstilt oppbygging av det amerikanske forsvaret, hvorpå den kalde krigen og forholdet mellom partene igjen ble forsuret etter avspenningsperioden. Reagan var fullstendig klar på at USA igjen skulle etablere seg som verdens ledende nasjon og bygge opp sin militære styrke. Oppdemming mot Sovjetmakten var et av de viktigste målene hans. Selv om Carter hadde startet oppbyggingen av USAs forsvar var det Reagan som fortsatte oppbyggingen og dermed bidro til at forholdet kjølnet desto mer.

På 1950-tallet fikk både vestlige og russiske forskere tilgang til sovjetiske arkiver fra 1990-årene. Da kom særlig Stalins rolle igjen i fokus. Den amerikanske historikeren John Lewis Gaddis hevder sier i sin bok «*We now know: Rethinking Cold War History*» at geografi, demografi og tradisjon ganske sikkert bidro til det kjølige forholdet mellom USA og Sovjetunionen etter andre verdenskrig, men at dette ikke var avgjørende. Langt viktigere var de politiske lederne selv. «(...) i særlig grad avhang utfallet av Stalins autoritære, paranoide og selvopptatte personlighet (Heum m.fl. 2018. s. 483).

Samtidig kan vi ikke unngå å ta hensyn til de som kritiserer den amerikanske utenrikspolitikken som foregikk under den kalde krigen. Det finnes flere gode argumenter som viser at USA på ingen måte bare var den gode demokratiske og vennlige staten.

Det er heller ingen hemmelighet at Sovjetunionen og USA tjente på å opprettholde et slikt kaldt forhold, både i forbindelse med politiske diskurser og ikke minst pga. økte midler til opprustning av militære kapasiteter. Det er problematisk den dag i dag at det i vesten er «vi vant» som dominerer. Tilsvarende i Russland er «vi tapte» eller «vi ble sveket». Dette er god gjødsel for Putins politikk overfor USA og vesten.

3. Realisme eller liberalisme/liberalisme – hvilken teori dominerte den kalde krigen?

Under den kalde krigen dominerte realismen i stor grad. Noen eksempler på en mer liberalistisk fremtoning markerte seg i korte perioder, for eksempel da Kennedy var president. Som nevnt flere ganger i oppgaven baserer USAs uavhengighetserklæring seg på en liberalistisk teori. Liberalisme som teori var for tidligere amerikanske presidenter (les 1800-tallet) den riktige måten å føre utenrikspolitikk på. Realismen skjøt derimot fart i mellomkrigstiden, og spesielt etter andre verdenskrig. Ifølge kritikere var USAs skjulte ønske, verdensherredømme, og for å bli verdens ledende stormakt ble realismen, både som teori og ideologi brukt. USA var opptatte av å forsvare nasjonens interesser og oppnå en maktfordel, spesielt overfor Sovjetunionen. Dette skyldes like mye frykt for Sovjetunionen som det skyldes egoisme og troen på at USA var Guds utvalgte folk. For å balansere makten var USA en pådriver for opprettelsen av NATO, SEATO og andre pakter og allianser som styrket USAs fotspor i verden. Sovjetunionen på sin side opprettet COMECON og Warszawapakten.

USAs streben etter sikkerhet, førte til Sovjetunionens usikkerhet og visa versa. Begrepet «usikkerhetsdilemmaet» brukes gjerne om denne dynamikken. Dette førte naturlig nok til manglende tillitt mellom partene. Man kan tydelig se at USA gikk bort fra liberalismen som politisk utenrikspolitikk og fokuserte mer på realismen. Det vil ikke si at realismen er mindre fredelig og mer konfronterende enn liberalismen, men at den defensive realismen var basert på frykt i denne perioden.

USA og Sovjetunionen ville være en sentral aktør internasjonalt. For å oppnå dette krevdes det makt. Streben etter makt er ifølge realismen det grunnleggende motivet for staters adferd, og dermed også for deres samarbeid. De høynet sin makt ved å danne allianser for å balansere mot andre og ved å øke sin operative evne gjennom samarbeid (NATO, Warszawapakten)

Den grunnleggende realistiske mekanismen er at stater søker sikkerhet gjennom økning av sin «harde» makt (militære ressurser, kjernevåpen eller underliggende faktorer som velstand, befolkning, geografi, ressurser, stabilitet) i forhold til motpartens. Våpenkappløpet mellom USA og Sovjetunionen er et godt eksempel på nettopp dette.

Liberalismen derimot, var på mange måter en ønsket retning for den amerikanske utenrikspolitikken. USAs retorikk tilsa at de kjempet for en fri, demokratisk og fredelig verden. De mente at evig fred mellom demokratiske stater, og spredning av demokratiet var tross alt det eneste riktige. Demokratiske stater ville ikke gå til krig mot hverandre. Fri handel skulle også ha en fredsbevarende effekt i liberalismen.

Realismen hadde altså et stort overtak de første 20 årene av den kalde krigen. I avspenningsperioden ble derimot liberalismen mer synlig, og det ble økt internasjonal handel, også mellom USA og Sovjetunionen.

Innenfor liberalismen anses samarbeid, allianser og internasjonale institusjoner som nyttige, stabiliserende og verdifulle i seg selv, siden dette øker gjensidig avhengighet, åpner opp for dialog og danner felles normer. Sovjetunionen på midten av 80-tallet er et godt eksempel på dette. Gorbatsjov ønsket mer åpenhet, samarbeid og å slutte fred med USA.

6 Avslutning

Etter andre verdenskrig endte USA og Sovjetunionen opp i en kald krig mot hverandre. Mistillit, forskjeller og ønske om verdensherredømme var noen av grunnene. Flere ganger i løpet av den kalde krigen var verden i høyspenn, spesielt under cubakrisen i 1962.

Denne oppgaven har beskrevet hendelser og episoder som enten bedret, eller forverret forholdet mellom stormaktene i perioden. Den kalde krigen påvirket på mange måter både amerikansk og sovjetisk utenrikspolitikk, i tillegg til andre involverte staters politikk i perioden. Det var ikke Sovjetunionen som hadde hele skylden for den kalde krigen. Den startet, og ble holdt i gang av begge stormaktene på ulike tidspunkt gjennom perioden.

Det kan virke som om oppgaven er på jakt etter å «ta» USA, og beskyldt USA for mye av det som skjedde i perioden, men det er ikke poenget. Sovjetunionen var en like stor pådriver for den kalde krigen, men jeg var nysgjerrig på om det fantes flere sider av den kalde krigen som ikke fremgikk like godt i lærebøkene jeg hadde i grunnskolen. Målet med oppgaven var derfor å vise at det nødvendigvis ikke bare foregikk på den måten jeg har blitt lært. Jeg valgte derfor å sette ekstra søkelys på kritikk av utenrikspolitikken som ble ført i perioden.

Slik jeg ser det ønsket USA å fremstå som liberalt, men det var den defensive realismen, både som ideologi og strategi (på godt og vondt) som dominerte under den kalde krigen.

«Den statsvitenskapelige realismeteorien hevder at det alltid vil være konflikter i det internasjonale systemet. Normaltilstanden er rivalisering, ikke harmoni [...] Selvsagt kan stormakter samarbeide, men det er som oftest for å møte en felles trussel. Når trusselen er over, opphører gjerne samarbeidet. [...] Viktigste var de vakuum som Tysklands og Japans nederlag hadde skapt. [...] Både USA og Sovjetunionen kunne fylle tomrommene i Europa og Asia. De to nye stormaktene ble begge trukket inn i dem. Siden det ikke var noen gjensidig akseptabel måte å fylle dem på, måtte det ende opp i konflikt.» (Lundestad 2015 s, 22)

7 Kilder og litteratur

Bøker

Aarebrot, Frank (2018). USA på 200 sider. Amerikansk Politikk fra George Washington til Donald Trump. Kagge Forlag. 2. opplag.

Allison, Graham; Zelikow, Philip (1999). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis, 2ed.* Longman

Ambrose, Stephen E (1993). Rise to Globalism. American foreign policy since 1938. Penguin Books.

Arbatova, Nadia Aleksandrova (ed) (1998). Inside the Russian Enigma (Russia – Europe or Asia, by Pyotr Cherkasov). Europa-programmet.

Blum, William (2014). America`s deadliest export: Democracy -the truth about US foreign policy and everything else. ZED Books LTD.

Buchanan, Patrick J. (1999). A Republic, Not an Empire. Reclaiming America`s Destiny. Regnery Publishing INC. Washington DC.

Cockburn, Andrew (1983) «The Threat – Inside the Soviet Military Machine», paperback edition 1985, New English Library.

Diamond, Larry (2016) In Search of Democracy. Routledge, Taylor and Francis Group.

Dugin, Alexander, (2015). Last War of the World-Island, the geopolitics of contemporary Russia. London Arktos.

Eriksen, Tore Linne (red). Gervasi, Sean; Murray Robin; Horowitz, David; Blackburn, Robin; Hemmer, Eike; Kuritzen, Bo; Hogstedt, Christer og Kolko, Gabriel (1970) Hva er USA-imperialismen? Artikler om De forente staters innenriks og utenrikspolitikk. Gyldendal Norsk Forlag

Fulbright, J. William (1967). The Arrogance of Power. Jonathan Cape, Thirty Bedford Square London.

Galtung, Johan (2002). USAs utenrikspolitikk, en fortsettelse av teologi med andre midler. Spartacus Forlag.

Heum, Trond, Martinsen, Kåre Dahl, Moum, Tommy og Teige, ola. Alle tiders historie. 1. utgave, 7. opplag 2018. Cappelen Damm AS.

Kalnes. Ø., Austvik, O. G., & Røhr, H. S. (2010). Internasjonale relasjoner: en akkurat passe lang introduksjon. Oslo: Cappelen akademisk.

Kennedy, Paul (1988) The rise and fall of the great powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000. Unwin Hyman Limited. Hentet 21.01.19 fra https://www.cia.gov/library/abbottabadcompound/04/04A70DD54F5CB55BED6BE3B351E242EE_The_Rise_and_Fall_of_Great_Power_Paul_Kennedy.pdf

Kissinger, Henry (2014). World Order. Reflections on the Character of Nations and the Course of History. Penguin Press.

Khrusjtsjov, Nikita Sergeevich (1971). Khrusjtsjov remembers. Bantam Books (NY). Hentet 19.04.19 fra (oversatt bok): https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2007072300042?page=.

Kvitne, Kato (2013). Stabshåndbok for Sjøforsvaret. Taktisk Maritim Planlegging (TAMP). KNM Tordenskjold, Taktikksenteret. HOS Grafisk.

Lundestad, Geir (2015). Øst, Vest, Nord, sør. Hovedlinjer I internasjonal politikk etter 1945. 7. utgave. Universitetsforlaget.

Painter, David S. (1999), The Cold War An international history. Routledge. London and New York

Ponton, Geoffrey (1994). The Soviet Era, Soviet politics from Lenin to Yeltsin. Blackwell Publishers.

Rasch, Bjørn Erik (red.) (2008). Amerikansk politikk, Politisk system og politisk tenkning. Abstrakt Forlag AS. 2008.

Skagestad, Odd Gunnar (2017). Fra Lenin til Putin – Hundre år som rystet verden. Frekt forlag.

Støren, Ingeborg (2013). Bare Søk! Praktisk veiledning i å skrive litteraturstudier. Cappelen Damm Akademisk.

Tsagolov, G.N (1985) Deres business er krig. Det militær-industrielle kompleks i USA. A/S Falken Forlag, Oslo/progress. Moskva. Trykt i Sovjetunionen.

Waltz, K. N. (2010). Theory of international politics. Long Grove, Ill: Waveland Press.

Weber, C. (2005). International relations theory: a critical introduction (2nd ed. ed.). London: Routledge.

Østerud, Øyvind (2009). Hva er krig. Universitetsforlaget

Artikler

ANZUS. (2014, 27. august). I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2019 fra <https://snl.no/ANZUS>

Bentz, Tore Børseth (1999) PROPAGANDA: modernisering og politisk oppdragelse i Sovjetunionen. Hovedfagsoppgave i russisk kultur Russisk institutt Det humanistiske fakultet Universitetet i Tromsø

CENTO. (2014). I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2019 fra <https://snl.no/CENTO>

Comecon. (2018). I Store norske leksikon. Hentet 25. april 2019 fra <https://snl.no/Comecon>

Cornwell, Rupert (1999) The Cold War is dead. Long live the Cold War. Hentet ut 26.05.19 fra <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/the-cold-war-is-dead-long-live-the-cold-war-1128871.html>

Ermerling, Malte (2018) Forsvarssamarbeid mellom Norge og Tyskland. En analyse av drivkreftene bak samarbeidet innen «Enhanced Forward Presence», «NATO Response Force» og «Permanent Structured Cooperation». Masteroppgave Forsvarets høyskole

Hellum, Lars Terje (2014) Historien om Berlinmuren. Hentet ut 26.05.19 fra <https://www.mennesket.net/historien-om-berlinmuren/>

Kennan, George (1946). "Long Telegram" sendt til George Marshall 22 februar 1946. Harry S. Truman administration file, Elsey Papers.

NATO.int https://www.nato.int/cps/ie/natohq/declassified_139339.htm#top (hentet 19.09.2018 kl. 18:40)

NATO.int https://www.nato.int/nato-welcome/index_no.html (hentet ut 1.11.2018 kl. 17:16)

Njølstad, Olav (1993). Cuba-Krisen 1962. Forsvarsstudier 2/1993. Institutt for Forsvarsstudier. <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/99471> (hentet ut 20.01.2019)

Prestmo, Pia Kristine (2003). Informasjon og strategi under Cuba-krisen, en spill teoretisk analyse. Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo, Institutt for Statsvitenskap.

Rand, Ayn (1967) What is capitalism? <https://www.capitalism.org/capitalism/what-is-capitalism/> (Hentet it 26.05.19)

Reeves, Thomas C. (2019). Dwight D. Eisenhower. President of Unites States. Hentet ut 27.05.19 fra <https://www.britannica.com/biography/Dwight-D-Eisenhower>

Ruger William & Desch, Michael C. (2018) Conservatism, Realism and Foreign Policy: Kissing Cousins if Not Soulmates, Hentet ut 27.05.19 fra <https://nationalinterest.org/blog/conservatism-realism-and-foreign-policy-kissing-cousins-if-not-soulmates-27242>

Vanhoonacker, Sophie & Wangen, Patrice (2015). Graham T. Allison, The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration Edited by Martin Lodge, Edward C. Page, and Steven J. Balla

Wagner, N. 2/Lt. Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies. Vol 8, Nr 4, 1978. <http://scientiamilitaria.journals.ac.za/pub/article/view/761/765>. (hentet ut 19.01.2019)

Wright, B.Ben (1976). Mr. «X» and Oppdemning. Cambrigde University press. https://www.cambrigde.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/DCEDC06B322F46628466E69F9951E2EB/S0037677900082383a.pdf/mr_x_and_oppdemning.pdf